

Kamiński, Ryszard

Parafia wspólnotą ludzi wierzących

Studia Płockie 15, 41-81

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Ryszard Kamiński

PARAFIA WSPÓLNOTĄ LUDZI WIERZĄCYCH

WSTĘP

Parafia jest wspólnotą wiary, wcielającą w życie wskazania Kościoła. Nie może ona być tylko jednostką administracyjną, ale ma stanowić dynamiczny ośrodek ewangelizacyjny, w którym prezbiterzy i laicy budują wspólnotę wiary¹. Konieczne jest dowartościowanie ewangelizacyjnego charakteru parafii, gdyż jest ona ze swej istoty miejscem przepowiadania słowa Bożego i budzenia wiary, a zarazem środowiskiem dojrzewania wiary u członków wspólnoty parafialnej. Na wierze opiera się budowanie Kościoła i każdej wspólnoty chrześcijańskiej². W naszych czasach autentyczny Kościół i prawdziwe wspólnoty w nim — jak mówił Paweł VI — buduje duch bratniej wspólnoty w wierze i miłości, który z jednej strony zanika, a z drugiej zaczyna się budzić³.

I. WYTYCZNE KOŚCIOŁA WSPÓŁCZESNEGO

1. PARAFIA WSPÓLNOTĄ WIARY

Wypowiedzi dotyczące potrójnego działania Chrystusa jako: Nauczyciela, Kapłana i Króla stanowią istotny element eklezjologii soborowej. Według tego schematu opisuje „Lumen gentium” zarówno urząd biskupów jak też posłannictwo prezbiterów i laików. Równoległe do tego na wszystkich płaszczyznach Kościoła: uniwersalnej, diecezjalnej i parafialnej przepowiadanie słowa Bożego, sprawowanie Eucharystii i diakonia chrześcijańska przedstawiane są jako zasadnicze funkcje życia kościelnego⁴.

Chociaż od czasu powstania do dziś parafia przeszła długą drogę historycznych przeobrażeń, to jednak głoszenie słowa Bożego jest nadal istotną jej

¹ A. Mazzoleni, *Problemi e aspetti dal piano pastorale centrato sulla iniziazione cristiana*, „Presenza pastorale” 43(1975 nr 9—10 s. 919—922.

² Przemówienie Pawła VI podczas śródowej audiencji generalnej 14 VII 1976 r. W: *Komisja Episkopatu do Spraw Duszpasterstwa Ogólnego, Program duszpasterski na rok 1977/78*, Warszawa 1977 s. 40.

³ Przemówienie Pawła VI podczas śródowej audiencji generalnej 28 VII 1976 r. W: *Komisja Episkopatu ...*, s. 40.

⁴ H. Wieh, *Konzil und Gemeinde*. Eine systematisch-theologische Untersuchung zum Gemeindeverständnis des Zweiten Vatikanischen Konzils in pastoraler Absicht, Frankfurt am Main 1978 s. 216.

funkcją⁵. Genezy powstania parafii należy szukać w potrzebie ewangelizacji nowych środowisk⁶. Parafia z natury swej ukierunkowana jest na ewangelizację i znajduje to potwierdzenie w nauczaniu Kościoła współczesnego. Znamienna jest pod tym względem wypowiedź Pawła VI: „Jak Kościół powszechny, tak diecezja i parafia z natury swej jest miejscem ewangelizacji. Impuls misyjny, który pochodzi z Kościoła powszechnego, udziela się diecezji, a z niej przelewa do parafii”⁷. We wspólnocie parafialnej dokonuje się prawdziwy kontakt człowieka z Kościołem i dlatego mówi się, że parafia jest zwyczajnym miejscem ewangelizacji. W parafii bardziej niż gdzie indziej ewangelizacja jest nauczaniem, wychowaniem i szkołą życia⁸. Chodzi tu o wychowanie do wiary i do życia we wspólnocie wierzących, co jest ważnym elementem przynależności do parafii⁹.

W dyskusji przygotowawczej do II Soboru Watykańskiego (Antepreparatoria) dostrzegano potrzebę większego dowartościowania przepowiadania. W wielu „wotach” domagano się postawienia kaznodziejstwa i katechez w centrum życia parafialnego¹⁰. Także w różnych dokumentach komisji przygotowawczych Soboru akcentowano, że pierwszym zadaniem Kościoła, w tym także parafii, w której Kościół się urzeczywistnia, jest przepowiadanie Ewangelii¹¹.

W świetle nauczania soborowego wierzący przez przepowiadanie Dobrej Nowiny gromadzą się w Duchu Świętym, stając się Ludem Bożym. W słowie Pisma św., w Tradycji i sakramentach spotyka się trwale zbawcze działanie Boga w stosunku do człowieka. Przepowiadanie słowa Bożego dlatego tworzy początek budowania chrześcijańskiej wspólnoty i ważny czynnik w budzeniu poczucia przynależności do parafii¹². Jak stwierdza dokument soborowy „Lud

⁵ F. Klostermann, *Die Gemeinde Christi*. Prinzipien, Formen, Dienste, Augsburg 1972 s. 119—125; F. Schmied, *Kirchliche Jugendarbeit im Spannungsfeld von Diakonie und Verkündigung*, „Katechetische Blätter” 109(1984) nr 7 s. 494; B. Leuninger, *Die missionarische Pfarrei. Theologische Forderung und pastorale Notwendigkeit*, Limburg 1981 s. 26—48; H. Wieh, *Konzil...*, s. 217—219.

⁶ Por. G. H. Pinckers, *Eglise locale et evangelisation*. W: *La paroisse se cherche*, Bruges 1963 s. 100—102; E. Voosen, *Origines des paroisses: causes ou occasions*, „Revue diocesaine de Namur” 1(1959) nr 2 s. 56; F. Frisque, *La paroisse centre d'evangelisation*. W: *La paroisse...*, s. 145—146; Imbart de la Tour, *La Paroisse rurale du 4^e au 11^e siecle*. Ed. 2, Paris 1979 s. 3—73; J. Gaudemet, *La paroisse au moyen age*, „Revue d'histoire de l'Eglise de France” 63(1973) nr 162 s. 5—6; Leuninger, *Die missionarische pfarrei und ihre Leitung*. Pastoralgeschichtliche und pastoraltheologische Reflexionen, Limburg 1970 s. 11—59.

⁷ Przemówienie niedzielne Pawła VI podczas Angelus, „Osservatore Romano” z 6 I 1974 r. s. 1.

⁸ Documento pastorale dell'Episcopato italiano: Evangelizzazione e sacramenti nr 94. Korzystamy tutaj z tekstu dokumentu zamieszczonego w książce S. Cipriani, P. Dacquino (i inni), *Evangelizzazione e sacramenti*, Napoli 1973 s. 152—184.

⁹ Por. H. Carrier, *Psico-sociologia dell'appartenza religiosa*, Torino 1965 s. 123—174.

¹⁰ Syntetyczne opracowanie dyskusji przygotowawczej II Soboru Watykańskiego znajduje się w książce H. Wieh, *Konzil...*, s. 49—51.

¹¹ Syntetyczne opracowanie propozycji zawartych w schematach Komisji przygotowawczych Vaticanum II znajduje się tamże s. 83—85.

¹² Tamże s. 216—217; A. Mazzoleni, *La parrocchia mistero di Cristo e della Chiesa*, Napoli 1969 s. 125—176.

Boży jednoczy się przez Słowo Boga żywego” (DK 4), a fakt ten staje się szczególnie widoczny przy powstawaniu parafii nowych, zwłaszcza misyjnych (por. KK 17; DK 4; DN 15). W nauczaniu soborowym głoszenie słowa Bożego jest najważniejszym zadaniem proboszcza (por. DB 30; DK 4; DA 10), a kapłanów określa się sługami słowa Bożego (DK 13). Nauczanie to ma między innymi wzywać do wiary (por. KL 9) i wychowywać do wspólnoty (DK 6). Wiara powstaje przez słowo i słowem się karmi, dzięki niej powstaje wspólnota wierzących (DK 4). Głosząc Ewangelię Kościół zachęca słuchających do wierzenia i wyznawania wiary (KK 17), a przez to wzrasta wspólnota wierzących (DK 4).

Adhortacja „Evangeliæ nuntiandi” stwierdza, że celem ewangelizacji jest przybliżenie Dobrej Nowiny całej ludzkości, aby nią żyła. Dokument ten daje wytyczne, jak ewangelizować współczesnych ludzi (zob. EN 49—59), aby stanowili wspólnotę wierzących. Wszystkie sposoby głoszenia Bożej prawdy ożywają wspólnotę parafialną (por. EN 43).

Nowy Kodeks prawa kanonicznego poleca wszystkimi siłami zabiegać, aby ewangeliczne orędzie dotarło również do tych, którzy przestali praktykować albo nie wyznają prawdziwej wiary (kan. 528). Tenże Kodeks postanawia ponadto, że w parafii, która jest „określoną wspólnotą wierzących” (kan. 515 § 1), proboszcz powinien dołożyć wszelkich starań, aby przebywającym w parafii wiernym głoszone było słowo Boże, aby wierni byli pouczeni o prawdach wiary, zwłaszcza przez głoszenie homilii w niedziele i święta nakazane oraz przez nauczanie katechetyczne (kan. 528). Kodeks nazywa przepowiadanie „podstawowym obowiązkiem duszpasterskim”, a w uzasadnieniu tego podaje, że „Lud Boży jednoczy się przede wszystkim przez słowo Boga Żywego” (kan. 762). Głosiciele słowa Bożego powinni przedstawiać wiernym przede wszystkim to, „w co należy wierzyć i co trzeba czynić dla chwały Bożej i zbawienia ludzi” (kan. 768).

Adhortacja Apostolska „Catechesi tradendæ” koncentruje się na jednej formie przepowiadania, jaką jest katechizacja. Jan Paweł II we wspomnianym dokumencie nazywa parafię „uprzywilejowanym miejscem katechez”, w którym ludzie ochrzczeni i bierzmowani mają świadomość bycia Ludem Bożym i przynależenia do jednej wspólnoty. Parafia — która według Adhortacji jest miejscem, z którym chrześcijanie są złączeni ścisłymi więzami, między innymi dzięki przepowiadaniu — powinna pozostać krzewicielką i inspiratorką katechezy (n. 9). Katecheza jest tą formą działalności, „która prowadzi wspólnotę jak i poszczególnych wiernych do dojrzałości we wierze”¹⁸. Poprzez katechezę „wspólnoty chrześcijańskie przyswajają sobie poznanie Boga i jego zbawczego planu (...) i doskonala się, zmiierzając ku temu, aby ich wiara była dojrzała i światła oraz by uczestnikami tej dojrzałej wiary stali się wszyscy, którzy tego pragną”¹⁴.

Posoborowe nauczanie papieży rozwija naukę Vaticanum II na interesujący nas temat. Paweł VI określił parafię jako miejsce uprzywilejowane dla wzrostu wiary i rozwoju formacji religijnej¹⁵. Trzeba tylko korzystać z wy-

¹⁸ Directorium Catecheticum Generale, Libreria Editrice Vaticana 1971. Cytujemy tutaj dokument w przekładzie polskim: *Ogólna Instrukcja Katechetyczna* wydana przez Kongregację do Spraw Duchowieństwa, „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej” 35(1973) nr 2—4 s. 15, nr 16 instrukcji.

¹⁴ *Ogólna Instrukcja Katechetyczna...*, nr 21.

¹⁵ Paul VI, Lettre pontificale á la paroisse universitaire, „*La Documentation Catholique*” 48(1967) nr 1493 s. 803.

chowania religijnego, którego udziela parafia¹⁶. Papież określa parafię „szkołą słowa Bożego”¹⁷, w innym miejscu „szkołą słowa Bożego i wiary”¹⁸ albo „pierwszą szkołą wiary”¹⁹ i „pierwszą rodziną duchową, złączoną tą samą wiarą i miłością”²⁰. Wiara jest podstawą budowania Kościoła i każdej wspólnoty chrześcijańskiej.²¹ Parafia jest stałym miejscem spotkania z posługą słowa²², a przez przepowiadanie słowa Bożego staje się wspólnotą wiary²³. Według Jana Pawła II „parafia jest uprzywilejowanym miejscem, gdzie laicy różnych środowisk i zrzeczeń mogą jednoczyć się dla ożywienia katechetycznego”²⁴. Potrzebna jest taka formacja podstawowych wspólnot lokalnych, aby ona gwarantowała im autentyczność ewangeliczną i jakoś eklezjalną²⁵. Jest to ważne z punktu widzenia wszczęcia ludzi w Kościół oraz dawania świadectwa w świecie współczesnym²⁶. Pośrednio wynika z tego, że formacja religijna i przepowiadanie parafialne są ważne także z punktu widzenia przynależności do parafii.

Nauczaniu Kościoła w Polsce towarzyszy przekonanie, że „Naród polski jest w absolutnej większości katolicki i wyraża swą przynależność do Kościoła”²⁷. Oznacza to pośrednio, że absolutna większość Polaków przynależy do parafii terytorialnych i poprzez parafię wyraża swą przynależność do Kościoła. Stwierdza się, że „w oparciu o doświadczenie życiowe ostatnich lat (...) wiara w Polsce (...) nie jest górnolotnym, pustym frazesem, ale rzeczywistą siłą duchową”²⁸, a „rozwijające się w całej Polsce wspólnoty parafialne pielęgnują różne wypróbowane sposoby pracy dla Chrystusa zgodnie z potrzebami miejsca i okoliczności”²⁹. Parafie te funkcjonują w sytuacji zagrożeń wiary (...) zwięsz-

¹⁶ Przemówienie Pawła VI wygłoszone na śródowej audiencji generalnej 18 VIII 1976 r., „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 46(1977) nr 8—9 s. 245.

¹⁷ Paul VI, L'Allocution prononcé le dimanche a Castelgandolfo avant la recitation de l'Angelus 7 IX 1969, „La Documentation Catholique” 51(1969) nr 1549 s. 907.

¹⁸ Paul VI, L'Allocution prononcé le dimanche 30 I 1972 avant la recitation de l'Angelus, „La Documentation Catholique” 54(1972) nr 1604 s. 209.

¹⁹ Przemówienie Pawła VI (...) 18 VIII 1976..., s. 245.

²⁰ Paul VI, L'Allocution (...) 7 IX 1969..., s. 907.

²¹ Paweł VI, Przemówienie (...) 14 VII 1976 s. 39—40.

²² Przemówienie Pawła VI (...) 18 VIII 1976..., s. 245.

²³ Paul VI, Memoire aux eveques de France sur l'Assemblée de silencieux de l'Eglise, „La Documentation Catholique” 53(1971) nr 1579 s. 142.

²⁴ Jean Paul II, Allocution au Conseil des laics 10 X 1979, „La Documentation Catholique” 61(1979) nr 1774 s. 965.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ W uzasadnieniu tego Episkopat Polski powołuje się na fakt, że narodowy duch polski jest wewnętrznie zrośnięty z poczuciem przynależności do Kościoła katolickiego. Zob. Słowo Biskupów polskich o listach Episkopatów na temat Mille-nium z 10 II 1966. W: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945—1974*, Paris 1974.

²⁸ List pasterski Biskupa Katowickiego na Wielki Post 1974 r., „Wiadomości Diecezjalne. Organ Urzędowy Kurii Diecezjalnej w Katowicach” 42(1974) nr 3—4 s. 86.

²⁹ Orędzie Biskupów polskich do duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego o zadaniach posoborowych Kościoła i o jego położeniu w Polsce 17 X 1966. W: *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 461.

cza ze strony wojującego ateizmu i laicyzacji³⁰. Według Episkopatu obawy te i zagrożenia wzywają do czujności duszpasterskiej i formułują odpowiednie wymagania odnośnie głoszenia Ewangelii³¹, rozwijania i pielęgnowania otrzymanej łaski wiary³² oraz budowania jedności i wspólnoty³³.

Episkopat Polski wzywał niejednokrotnie wiernych do pogłębiania wiary i wskazywał, że „Bóg musi być w życiu naczelną wartością”³⁴. Biskupi podkreślają, iż „wartość praktyczną chrześcijaństwa poznajemy w stosowaniu go na co dzień (...)”³⁵, że „istnieje potrzeba związania naszego życia z prawdami wiary”³⁶, że „trzeba wiarę zaślubić z życiem (...), jej moc objawić w codziennym życiu ...”³⁷. Chodzi tu o powiązanie przepowiadania słowa Bożego z liturgią i miłością braterską na co dzień. „Wszystkie te elementy powinny być powiązane ze sobą, tak że bez jednego z nich nie ma całości”³⁸.

Przepowiadanie słowa Bożego w pierwotnej gminie chrześcijańskiej i w każdej współczesnej parafii stanowi podstawowy element życia i rozwoju wspólnoty³⁹. W świetle nauczania Kościoła w Polsce „parafia jest szkołą życia Ewangelia”⁴⁰, ona „jednoczy ludzi w jednej prawdzie i we wspólnym życiu”⁴¹. Stanie się to możliwe, gdy „zdobywanie prawdy będzie odbywać się

³⁰ List Episkopatu Polski na rok wiary w sprawie ateizmu z 15 VI 1967. W: *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 495—501; List Episkopatu Polski do Dzieci Bożych Kościoła Chrystusowego o aktualnych niebezpieczeństwach z 4 IX 1960, tamże s. 209—212; List Episkopatu Polski o współczesnej laicyzacji z czerwca 1962, tamże s. 261—269.

³¹ List pasterski Biskupów polskich do Rodziców dzieci i młodzieży katolickiej o nauczaniu prawd wiary świętej z 2 IX 1961. W: *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 232—236.

³² List pasterski Biskupów polskich na Uroczystość św. Rodziny w ósmym roku Wielkiej Nowenny o polskiej rodzinie katolickiej z 18 XII 1964. W: *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 376; Wezwanie Biskupów polskich do modlitwy na Uroczystość Zesłania Ducha Świętego z 15 IV 1962, tamże s. 359—360.

³³ Słowo Biskupów polskich na Uroczystość Chrystusa Króla z 16 IX 1968. W: *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 532—533; List Episkopatu Polski na Święto Chrystusa Króla „Społeczna Krucjata miłości jako Krucjata dobrego słowa” z 1 X 1969, tamże s. 576—579.

³⁴ List pasterski Biskupów polskich na Uroczystość św. Rodziny (...) 18 XII 1964 ..., s. 376.

³⁵ List Biskupów polskich na rozpoczęcie ósmego roku Wielkiej Nowenny z 3 V 1964. W: *Listy pasterskie Episkopatu ...*, s. 352—354.

³⁶ List Biskupów polskich na wejście w życie Instrukcji o wykonaniu Konstytucji o świętej liturgii z 27 X 1965. W: *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 385.

³⁷ List Biskupów polskich (...) 3 V 1964 ..., s. 354.

³⁸ Bp W. Pluta, Wykład na konferencji dekanalnej o bratniej miłości w duszpasterstwie. W: Bp. W. Pluta, *Listy pasterskie, wskazania duszpasterskie*, Gorzów Wielkopolski 1978, t. 1 s. 293 (mps Archiwum KUL).

³⁹ Tamże s. 293; Tenże, List pasterski o parafii jako wspólnocie miłości, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 16(1973) s. 11—14.

⁴⁰ Prymas Polski, Wezwanie rodzin parafialnych do tworzenia wspólnoty miłości z 11 IX 1973. W: *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946—1974*, Paris 1975 s. 657.

⁴¹ List pasterski Prymasa Polski na trzeci rok Wielkiej Nowenny przed Tysiącleciem chrześcijaństwa Polski z kwietnia 1959. W: *Listy pasterskie Prymasa ...*, s. 339.

w miłości”, gdy zdobyta prawda będzie służyć do poszerzania granic miłości, do układania osobistego życia i współżycia społecznego w miłości. Głoszący Ewangelię mają traktować swą posługę jako służbę jedności, pozostającą w zależności od biskupa i Ludu Bożego⁴². Szczegółowiej wyjaśnia ten problem bp Wilhelm Pluta w liście pasterskim mówiąc, że „parafia jak matka, musi nieustannie ochraniać, pielęgnować wiarę (...) i te więzy, które łączą serce człowieka z Bogiem. Stąd parafia powinna główną troską otoczyć nauczanie prawdy Bożej (...), aby dzieci parafii, mali i dorośli, trwali w jedności z Bogiem przez wiarę i miłość (...). A trwając w łączności z Bogiem przez wiarę i miłość, trwali w miłości między sobą ...”⁴³.

Wspólną sprawą w parafii jest posługa słowa Bożego, która „powinna prowadzić do wzmocnienia wspólnoty wiary”⁴⁴. Do jej wzrostu potrzebne jest pielęgnowanie wiary⁴⁵. Posługa słowa, jeśli chce urzeczywistniać Kościół, powinna dążyć do budowania wspólnoty słuchających i wierzących. Wymaga to czuwania nad rozwojem wiary i „zabezpieczenia jej pogłębieniem wiedzy religijnej”⁴⁶. Słowo Boże będzie nawracać ludzi stale na nowo na myślenie Chrystusowe. Chrystus poprzez słowo Boże głoszone w homilii i katechezie zwołuje ludzi do wspólnoty⁴⁷. Według bpa W. Pluty, „aby słowo Boże było przyjęte przez wszystkich, potrzebne są zespoły wiernych, którzy na co dzień żyją słowem Bożym i którzy nawzajem sobie i otoczeniu są braćmi”⁴⁸. Tak powstająca wspólnota wierzących w Chrystusa będzie świadczyć, że słowo Boże ma moce wychowawcze⁴⁹.

Także posoborowe prawodawstwo synodalne w Polsce określa parafię jako wspólnotę wiary⁵⁰. Umacnianiu tej wspólnoty wiary ma służyć przepowiadanie słowa Bożego, bo „celem przepowiadania słowa Bożego ludziom wierzącym jest utwierdzenie ich w wierze ...”⁵¹. Człowiekowi potrzebny jest kontakt osobowy ze wspólnotą wierzących, która poprzez wymianę myśli, zachętę, pomoc i oceny kształtuje świadomość jednostki. Dlatego I Synod Katowicki postanawia, że człowiekowi oprócz różnych znajomości i przyjaźni konieczny jest krąg osób spotykających się ze względu na wspólną więź wiary⁵².

⁴² Prymas Polski, Do młodzieży akademickiej na nowy rok pracy z 26 VIII 1961. W: *Listy pasterskie Prymasa...*, s. 369; *Orędzie Biskupów polskich (...)* 17 X 1966 ..., s. 460—466.

⁴³ Bp W. Pluta, Odezwa Biskupa Ordynariusza z okazji 750-lecia Kościoła parafialnego w Człuchowie, „*Gorzowskie Wiadomości Kościelne*” 3(1959) s. 623—625.

⁴⁴ Tenże, List pasterski o parafii..., s. 14.

⁴⁵ Tenże, List pasterski na okres Wielkanocy 1974, „*Gorzowskie Wiadomości Kościelne*” 17(1974) nr 2—3 s. 66—71.

⁴⁶ Wezwanie Biskupów polskich (...) 15 IV 1962 ..., s. 259—260.

⁴⁷ Bp W. Pluta, List pasterski o posłudze Słowa Bożego w parafii, „*Gorzowskie Wiadomości Kościelne*” 16(1973) nr 2 s. 56—60.

⁴⁸ Tamże s. 57—59.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej 1974, cz. 1 nr 20, „*Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie*” 65(1975) nr 1—3 s. 31.

⁵¹ *Statuty Archidiecezjalnego Synodu Poznańskiego 1968*, Poznań 1972 s. 102, nr statutów 373.

⁵² *Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice—Rzym 1976 s. 221, nr XVI 3.2.2.6.

2. PRZEPOWIADANIE WIARY W PARAFII

Zadaniem parafii jest posługa słowa, gdyż wiara istnieje dzięki przepowiadaniu. Społeczność parafialna powinna świadczyć o wierze, głosząc i słuchając słowa Bożego. Bez nich nie byłoby wspólnoty parafialnej, tak jak nie ma Kościoła bez wiary, a wiara według nauczania św. Pawła rodzi się ze słuchania (Rz 10,14—16). Posługa słowa domaga się przepowiadającego podmiotu oraz słuchaczy i oba elementy są ważne w budowaniu parafii — wspólnoty ludzi wierzących.

W Kościele wszyscy są słuchaczami i analogicznie wszyscy też w jakiś sposób przepowiadają. Wszyscy ochrzczeni i bierzmowani są powołani, by tej wierze, która konstytuuje Kościół żywy, dawać świadectwo słowem i życiem. O ile w słuchaniu słowa Bożego wszyscy w Kościele są równi, o tyle wśród przepowiadających zachodzą duże, a nawet istotne różnice. Inną rolę i funkcję spełnia hierarchia, inną laikat (zob. DA 2—3). Jednakże funkcja przepowiadania jest wszystkim członkom Kościoła wspólna, każdy ma w niej udział.

Przepowiadanie słowa Bożego sponuje odpowiednio dysponowanego słuchacza. Słuchanie słowa Bożego ma duże znaczenie tak w porządku zbawienia, jak i budowania wspólnoty⁵⁸. Adhortacja Apostolska „Evangelii nuntiandi” stwierdza, że „przepowiadanie osiąga swą pełną moc i znaczenie tylko wtedy, kiedy jest słuchane, przyjęte, przyswojone i kiedy w tym, kto je przyjmuje, wznieca przylgnięcie całą duszą” (nr 23).

Chrystus przeciwstawia słuchanie słowa Bożego i wynikającą stąd wiarę oglądaniu, widzeniu znaków (zob. J 4,48; 20,29; Lk 4,48). Dużą wymowę posiadają słowa Chrystusa, które wskazują na błogosławieństwo słuchania słowa Bożego (por. Lk 8,19—21; 10,28—42; 11,27—28). Słuchanie słowa Bożego jest według Chrystusa konieczne i budujące. Na tym tle stają się zrozumiałe tak usilne zachęty Chrystusa do słuchania (Mk 4,9), ale i surowe groźby (Mt 10, 14—15).

Wiara żywa będzie wówczas owocem słuchania słowa Bożego, jeśli będzie to słuchanie autentyczne. W takim słuchaniu chodzi o coś więcej, niż zwykle słuchanie uchem, czy obojętne przyjmowanie wiadomości. Słuchanie to określa H. Fries egzystencjalnym⁵⁴. W takim słuchaniu człowiek aktualizuje całą swoją osobowość, utrzymuje całe swoje „ja” w pełnej gotowości do przyjęcia słowa Bożego (por. 1 Sam 3,10). Prawdziwe słuchanie słowa Bożego wymaga zaangażowania osobowości, podporządkowania wszystkich władz osoby ludzkiej Bogu⁵⁵. Słuchanie słowa Bożego polega na umiejscowieniu słowa Bożego w środku życia, aby wypełniało ono całe myślenie i działanie⁵⁶. Niejednokrotnie jednak takie słuchanie słowa Bożego napotyka na przeszkodę⁵⁷.

W trosce o autentyczne słuchanie słowa Bożego dokumenty soborowe zalecają, aby przepowiadanie było konkretne i dostosowane do potrzeb słucha-

⁵⁸ Problem słuchania Słowa Bożego rozważano między innymi na zjeździe w 1960 r. w Würzburgu. Referaty i dyskusja z tego zjazdu znajdują się w książce: *Hörer und Predigt*, Würzburg 1960.

⁵⁴ H. Fries, *Der Hörer des Wortes Gottes*. W: *Hörer und Predigt...*, s. 54—57.

⁵⁵ Tamże s. 59—60.

⁵⁶ Por. R. Zielasko, *Teologia przepowiadania słowa Bożego*, Lublin 1969 s. 129—135 (mps).

⁵⁷ Por. J. Gnilka, *Zur Theologie des Hörens nach den Aussagen des Neuen Testamentes*. W: *Hörer und Predigt...*, s. 106.

czy⁵⁸. Ma ono prowadzić słuchaczy do konsekwentnego życia, do wiary, pokuty, sakramentów i dobrych uczynków (KL 9). Chodzi o to, aby w homilii znaleźli słuchacze odpowiedzi na pytania, które ich nurtują w życiu codziennym⁵⁹.

Adhortacja „*Evangelii nuntiandi*” stwierdza, że „... Duch Św. jest głównym sprawcą w szerzeniu Ewangelii, ponieważ on pobudza do przepowiadania i przygotowuje serce człowieka do przyjęcia i rozumienia słowa zbawienia” (EN 75). Tenże dokument, mając jednak na uwadze skuteczny odbiór przepowiadanego słowa Bożego, udziela wytycznych do głoszenia Dobrej Nowiny. Biorąc pod uwagę zróżnicowanie słuchaczy, dokument adresuje wskazania do tych, „którzy nigdy nie słyszeli Dobrej Nowiny (...), do dzieci (...) i wielu ludzi ochrzczonych, ale pozostających poza nawiasem życia chrześcijańskiego; dla prostego ludu, co ma jakąś wiarę, ale nie dość zna jej podstawy; dla ludzi studiujących, którzy czują potrzebę poznania Jezusa Chrystusa inaczej niż im przedstawianego, aniżeli zwykło się przedstawiać dzieciom w nauce religii oraz wielu innym” (EN 52). Oprócz tego „Kościół nie uważa się za zwolnionego z pilnego czuwania nad tymi, którzy już przyjęli wiarę (...). Wiarę tych, którzy wyznają, że są chrześcijanami (...) usiłuje pogłębić, umocnić i czynić coraz doskonalszą, żeby jeszcze bardziej byli wierzącymi (...)” (EN 54). Parafia musi się liczyć z potrzebą udzielenia odpowiedzi na zapotrzebowanie pastoralne naszych czasów, w tym takie nauczanie, które mogłoby być przyjęte przez jak największą liczbę ludzi⁶⁰.

Troska o należyty odbiór głoszonego słowa Bożego leży u podstaw także innych dokumentów Kościoła posoborowego. Adhortacja „*Catechesi tradendae*” oraz Ogólna Instrukcja Katechetyczna biorąc pod uwagę jak najlepszy odbiór katechezy poleca uwzględnienie w katechizacji specyficznych potrzeb poszczególnych grup katechizowanych. Oba dokumenty poświęcają wiele miejsca skuteczności słowa Bożego w katechezie (OIK 32; CT 2—4)⁶¹ oraz mową o potrzebie katechezy dostosowanej do wieku katechizowanych oraz ich mentalności (CT 35—45; OIK 77).

Nauczanie posoborowe zauważa także, że ewangelizacja będzie wtedy skuteczna, gdy przepowiadanie będzie skierowane „do wspólnot wiernych, których działalność może i powinna dotrzeć do innych pozostałych” (EN 57). Jak zauważa Adhortacja „*Evangelii nuntiandi*” „te wspólnoty, na swoisty sposób, mogą promieniować na małe grupy społeczne, wioskę czy inne, w sprawach duchowych i religijnych ...” (EN 58). Przy zachowaniu określonych warunków te małe wspólnoty mogą być bardzo przydatne, aby przepowiadane słowo było należycie przez odbiorców usłyszane i przyjęte (EN 57—58). Istotne jest tu świadectwo wiary wspólnoty kościelnej, które powinno łączyć autentyczny przykład życia chrześcijańskiego i zdolność do ofiary (OIK 33, 35).

Nauczanie Kościoła w Polsce, zgodnie ze wskazaniem soborowymi, poleca, aby przepowiadanie pociągało słuchaczy i mobilizowało ich do praktyki

⁵⁸ Zob. DK 4.

⁵⁹ Instrukcja Kongregacji Obrzędów „*Inter Oecumenici*” o należytych wprowadzeniach w życie Konstytucji o świętej Liturgii z 26 IX 1964, W: *Posoborowe prawo dawstwo kościelne*. T. 1 z. 4, Warszawa 1974 s. 829—976, tutaj nr 54 dokumentu.

⁶⁰ Allocution Paul VI aux participants à la XVIe semaine italienne d'aggiornamento pastoral 9 IX 1966, „*La Documentation Catholique*” 48(1966) nr 1479 s. 1647.

⁶¹ Według Ogólnej Instrukcji Katechetycznej na skuteczność katechezy wielki wpływ ma świadectwo życia osoby katechizowanej i wspólnoty kościelnej (nr 33 i 35).

życia chrześcijańskiego. Dyrektorium Apostolstwa Świeckich stwierdza: „Kaplani i katecheci mają uczyć nie tylko prawd religijnych, ale zarazem praktyki życia chrześcijańskiego. Praktyka musi stanowić nieodłączny element katechizacji” (DAS 110). Dla głębszego uświadomienia religijnego a także dla dynamizowania postaw apostołskich — należy zdaniem tego dokumentu — wykorzystać misje, rekolekcje, a zwłaszcza rekolekcje zamknięte (DAS 119—120). Biskupi polscy wielokrotnie apelowali o większy wysiłek, aby przepowiadane słowo Boże było należycie przyjmowane i wysłuchane⁶². W tym celu wzywano do uwzględnienia w nauczaniu „najpilniejszych potrzeb człowieka w życiu współczesnym”⁶³. Episkopat wskazuje ponadto, że „nauczanie prawd wiary świętej czy to na ambonie, w czasie katechizacji, misji, rekolekcji, musi być jak najbardziej pozytywne (...). Należy obronić się od skłonności gromienia, czynienia niepożądanych wycieczek, aluzji (...)”⁶⁴. Należy także silnie akcentować wartości personalne zasad chrześcijańskich⁶⁵. Wśród wysuwanych propozycji znajdują się m.in. zalecenia tworzenia w parafii zespołów wiernych, którzy na co dzień żyją Bogiem, ludzi ukształtowanych słowem Bożym⁶⁶. Także w ustawodawstwie synodalnym diecezji polskich zawarta jest troska o to, aby odbiór przepowiadanego słowa był jak najbardziej skuteczny⁶⁷. Odpowiedzia zaś na usłyszane słowo Boże powinno być „świadczenie o Chrystusie, przekazywane otoczeniu słowem i przykładem”⁶⁸.

Jakkolwiek przepowiadanie Kościoła w swej istocie polega na przekazywaniu słowa apostołskiego i stanowi uobecnienie słowa Bożego w kontekście współczesności, to jednak może ono przyjmować różne formy⁶⁹. Jak się wydaje — na podstawie wypowiedzi soborowych istnieje możliwość przeprowadzenia podziału form przepowiadania. Podstawowy tekst w tej kwestii przekazuje Konstytucja o świętej liturgii: „Liturgia nie wyczerpuje całej działalności Kościoła, gdyż zanim ludzie mogą zbliżyć się do liturgii, muszą być wezwani do wiary i nawrócenia (...). Dlatego Kościół niewierzącym głosi orędzie zbawienia, aby wszyscy ludzie poznali jedyne prawdziwego Boga i Jego wysłannika Jezusa Chrystusa i aby nawrócili się od swoich dróg i czynili pokutę. Ma nadto przygotowywać ich do sakramentów, uczyć wypełniania wszystkiego, co nakazał Chrystus, zachęcać do wszystkich dzieł miłości, pobożności i apostołstwa (...)” (KL 9). Wspomniany dokument soborowy zaleca głoszenie homilii, która stanowi część samej liturgii (KL 52), a jej źródłem jest Pismo św.

⁶² Słowo Episkopatu Polski w związku z Adhortacją Apostolską Pawła VI z 1 IV 1971 W: *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 635.

⁶³ Instrukcja Episkopatu Polski o duchowieństwie polskim w życiu narodu z 9 II 1953. W: *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 130.

⁶⁴ Tamże s. 132—133.

⁶⁵ List Episkopatu Polski o współczesnej laicyzacji..., s. 265.

⁶⁶ Bp W. Pluta, List pasterski o posłudze Słowa Bożego..., s. 56—60.

⁶⁷ *Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej...*, s. 22—23, nr 3.2.1.3 do 3.2.2.7; *Statuty Archidiecezjalnego Synodu Poznańskiego...*, s. 113—117, nr 413—430; Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej s. 81—83, cz. III nr 22—25.

⁶⁸ *Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej...*, s. 25, nr II 4.2.

⁶⁹ Zob. *Handbuch der Pastoraltheologie*, Freiburg 1970 t. 1 s. 233—317; D. Grasso, *L'annuncio della salvezza. Teologia della predicazione*, Napoli 1965 s. 325—360; L. Scheffczyk, *Von der Heilsmacht des Wortes*, München 1966 s. 259—263; M. Paciuszkiewicz, *Struktury przepowiadania*. W: *Praktyka przepowiadania Słowa Bożego*, Praca zbior. pod red. L. Kuca, t. 2, Warszawa 1972 s. 233.

(KO 24). Oprócz kazania „stanowiącego część czynności liturgicznych, które swoją treść powinny czerpać przede wszystkim z Pisma św. i liturgii” (KL 35) — dokumenty soborowe kładą także nacisk na katechezę, której celem jest „wiara oświecona, żywa i czynna” (DB 14). Podstawową jednak formą przepowiadania jest orędzie zbawienia (KL 9), które Adhortacja „Catechesi tradendae” zwie „pierwszym głoszeniem Ewangelii” i „pierwszą ewangelizacją” (nr 19) albo kerygmatem ewangelicznym (nr 25), a Ogólna Instrukcja Katechetyczna określa jako „ewangelizację, czyli przepowiadanie o charakterze misyjnym” (nr 17). We współczesnej teologii przepowiadania formę tę określa się jako kerygmę w ścisłym znaczeniu⁷⁰, przepowiadanie misyjne⁷¹ albo ewangelizację w ścisłym znaczeniu⁷². Jest to przepowiadanie pośredniczące w spotkaniu wszystkich ludzi z Ewangelią⁷³. Stanowi ono działanie Kościoła, przygotowujące ludzi do przyjęcia wiary. Ta forma przepowiadania ma na uwadze zapoczątkowanie wiary (zob. DB 11,13; DM 6,13,14) i zmierza do przyjęcia słowa Bożego przez ludzi (OIK 17).

3. TREŚCI DOGMATYCZNO-EKLEZJALNE PRZEPOWIADANIA PARAFIALNEGO

W świetle nauczania kościelnego przepowiadanie słowa Bożego ma się „kierować Pismem św.” (KL 35; KO 21,24) i liturgią (KL 35). Podstawą przepowiadania ma być także Tradycja, wypowiedzi Nauczycielskiego Urzędu i życie Kościoła⁷⁴ a także wartości humanistyczne⁷⁵.

Tematyka przepowiadania powinna mieć charakter chrystocentryczny⁷⁶. Chrystocentryczne przepowiadanie nie oznacza jednak tematycznego zawężenia. Chodzi tylko o to, aby każdy temat widzieć w powiązaniu z Chrystusem, z Jego funkcją zbawienia człowieka. Chrystus powinien stanowić centralny temat przepowiadania, bo w Nim i przez Niego spełnił się Boży plan zbawienia. Historia zbawienia, która osiąga swój szczyt w Chrystusie, stanowi centrum kościelnego przepowiadania, jak zresztą i całej teologii. Chrystocentryczną zasadę wcielał do swoich dokumentów Sobór Watykański II, pragnąc w jej świetle „wyjaśnić tajemnicę człowieka oraz współdziałać w znalezieniu rozwiązań głównych problemów naszego czasu” (KDK 10). Ponieważ odkupienie dokonało się „przez paschalne misterium błogosławionej Męki, Zmartwychwsta-

⁷⁰ A. Retif, *Que et ce que la kerygma?* „Nouvelle Revue Theologique” 81(1949) s. 91; R. Rak, *Eschatologia a duszpasterstwo*, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 33(1978) nr 6—7 s. 192; L. Scheffczyk, *Von der Heilsmacht...*, s. 259—261.

⁷¹ K. Rahner, *Die missionarische Predigt*. W: *Handbuch der Pastoraltheologie*, t. 1 s. 237—246; A. Mazzoleni, *La parrocchia...*, s. 128.

⁷² D. Grasso, *L'annuncio...*, s. 328—329.

⁷³ A. Nalaskowski, *Słowo Boże urzeczywistniające Kościół*. W: *Teologia przepowiadania Słowa Bożego*. Praca zbior. pod red. L. Kuca, Warszawa 1971 s. 144—145.

⁷⁴ Podstawy te wymienia w kan. 760 nowy Kodeks prawa kanonicznego oraz Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej..., nr III 3.1.1. na s. 31 a także Statuty Archidiecezjalnego Synodu Poznańskiego..., s. 103—104, nr 378.

⁷⁵ O tej podstawie przepowiadania mówią m.in. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej..., s. 31, nr III 3.1.1.

⁷⁶ Zob. J. Ratzinger, *Christozentrik in der Verkündigung*, „Theologisches Jahrbuch”, Leipzig 1962 s. 438—439.

⁷⁷ Zob. A. Lewek, *Funkcja kerygmetyczna Kościoła w świetle Vaticanum II. Istota i zadania*, Warszawa 1984, t. 2 s. 90—93.

nia i Wniebowstąpienia" (KL 5; por. KO 4; KK 5), przeto misterium paschalne Chrystusa powinno być w centrum przepowiadania parafialnego⁷⁷.

Na chrystocentryczny charakter przepowiadania zwraca także uwagę nauczanie Kościoła powszechnego. Adhortacja „Catechesi tradendae” stwierdza, że „(...) przez nauczanie przekazywany jest Chrystus, Słowo Wszechmocne i Syn Boży, wszystko zaś inne o tyle, o ile do Niego się odnosi” (nr 6). Według „Ewangelii nuntiandi” ewangelizacja będzie zawsze zawierać — jako fundament, centrum i szczyt (...) to stwierdzenie: w Jezusie Chrystusie, Synu Bożym, który stał się człowiekiem, umarł i zmartwychwstał, ofiarowane jest każdemu człowiekowi zbawienie (...)” (nr 27). Podobnie nowy Kodeks prawa kanonicznego postanawia, że w posłudze słowa „należy przedstawić w całości i wiernie tajemnicę Chrystusa” (kan. 760).

Na chrystocentryzm w przepowiadaniu wskazują także dokumenty Kościoła w Polsce. Określa się w nich ewangelizację jako „głoszenie Chrystusa dokonywane zarówno świadectwem życia, jak i słowem (...)”⁷⁸. Nakazuje się przepowiadanie „Chrystusa w Jego potędze słowa i czynu”⁷⁹. Dokument I Synodu Katowickiego mówi, że „w Chrystusie i przez Chrystusa najdoskonalej objawił się Bóg (...) i dlatego całe przepowiadanie będzie chrystocentryczne”⁸⁰. Synod Poznański z 1968 roku poleca kaznodziejom, aby „ukazywali wiernym Chrystusa osobowego w Jego życiu, nauce i zbawczej misji, jak również Chrystusa mistycznego obecnego w Kościele i nadal prowadzącego dzieło zbawienia wspólnie z całym Ludem Bożym”⁸¹. Według zaś III Synodu Warszawskiego „katechezę powinien cechować chrystocentryzm: wszystko, co stanowi treść katechezy, należy ukazywać w świetle tajemnicy Chrystusa i Kościoła”⁸². We wprowadzeniu do programu kaznodziejskiego w 1967 r. określono, iż pierwszym postulatem na najbliższe lata jest chrystocentryzm⁸³. Postulat ten uwzględniały programy homiletyczne w następnych latach⁸⁴. Podobnie przedstawiano problematykę katechetyczną w powiązaniu z Misterium Chrystusa i historią zbawienia⁸⁵. Przepowiadanie jest więc głoszeniem orędzia ewangelicznego, w którym główne miejsce zajmuje osoba Jezusa Chrystusa, przedstawiona na tle całej historii zbawienia⁸⁶. Przestrzegano przed ograniczaniem nauczania o Chrystu-

⁷⁸ Dyrektorium Apostolstwa Świeckich akceptowane przez Konferencję Episkopatu Polski w dniu 15—16 I 1970. W: E. Weron, *Laikat i apostołstwo*, Paris 1973 s. 187—214, nr 4.

⁷⁹ Prymas Polski, Do księży prefektów, profesorów i nauczycieli religii w Archidiecezji. W: *Listy pasterskie Prymasa...*, s. 129.

⁸⁰ Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej..., s. 20—21, nr III 3.1.4.

⁸¹ Statuty Archidiecezjalnego Synodu Poznańskiego..., s. 102—103 i 108, nr 375, 393.

⁸² Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., cz. III nr 17, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 45(1975) nr 1—3 s. 78.

⁸³ Zob. Program Kaznodziejski na rok 1967/68, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 36(1967) nr 11—12 s. 242.

⁸⁴ Zob. Wprowadzenie do programu homiletycznego na rok 1967/77, „Biblioteka Homiletyczna” 97(1976) nr 5 s. 259.

⁸⁵ Zob. Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły podstawowej i średniej, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 45(1971) nr 8 s. 181—197.

⁸⁶ J. Stefański, *Pobożność ludowa w świetle dokumentów liturgicznych*, „Studia Theologica Varsaviensia” 18(1980) nr 2 s. 256; Zob. II Synod Diecezji Lubelskiej. Życie liturgiczne w diecezji, Tekst przedłożony przez Komisję Liturgiczną, przyjęty przez Komisję Główną 29 IX 1979, Lublin 1980 s. 82, nr 127.

sie do Jego człowieczeństwa, a Jego posłannictwa do wymiarów czysto ziemskich (CT 29). Jezus Chrystus powinien być ukazywany jako prawdziwy człowiek i prawdziwy Bóg, istniejący w jedności osoby Boskiej (OIK 53). W Chrystusie należy uznawać Syna Bożego i Pośrednika, przez którego mamy przystęp do Ojca w Duchu Świętym (CT 29; por. EN 27).

Treścią przepowiadania parafialnego jest także orędzie chrześcijańskie (OIK 47—69). Podstawowym elementem tego orędzia jest tajemnica jedyne Boga: Ojca, Syna i Ducha Świętego. Pierwsze spotkanie z Bogiem w Trójcy Jedynym dokonuje się w przepowiadaniu przez poznanie Ojca, Syna i Ducha Świętego jako autorów planu zbawienia (OIK 47)⁸⁷. Bóg objawia się w Jezusie Chrystusie, toteż tematem przepowiadania jest głoszenie nadziei na spełnienie obietnic danych przez Chrystusa oraz głoszenie miłości Boga względem nas i naszej miłości ku Bogu (EN 28). W Chrystusie jest pełnia wszelkiego bóstwa, przez Niego ujawnia się miłość Boga względem ludzi (OIK 53), On, Syn Boży, Pierworodny wszelkiego stworzenia jest Zbawicielem świata (OIK 50)⁸⁸.

Przedmiotem przepowiadania parafialnego jest ponadto „stworzenie człowieka i jego grzech, Boży plan odkupienia oraz jego długie i miłości pełne urzeczywistnienie i Wcielenie Syna Bożego” (CT 30). W świetle wytycznych Kościoła „prawda o stworzeniu nie może być przedstawiana zwyczajnie jako prawda samoistna, oddzielona od pozostałych, lecz jako prawda (...) skierowana do zbawienia dokonanego (...) przez Chrystusa” (OIK 51). Parafianin słuchając o stworzeniu powinien „oprócz uświadomienia sobie pierwszego aktu, którym Bóg stworzył niebo i ziemię” (Rdz 1,1) zwrócić również swoją myśl „do wszystkich zbawczych dzieł Bożych” (OIK 51). Słuchacze powinni być tu utwierdzeni w prawdzie, że „stworzycielem jest dla człowieka nie jakaś odległa i bezimienna moc, ale Ojciec” (EN 26).

Zbawienie powinno być ukazywane w przepowiadaniu jako „nadprzyrodzone i eschatologiczne”, które zaczyna się w tym życiu, a wypełnia w wieczności (EN 27). Jest to zbawienie, które Bóg objawia i realizuje w historii, w szczególny zaś sposób — w Chrystusie.

Na potrzebę uwzględnienia wymienionych treści dogmatycznych wskazują także polskie dokumenty kościelne. Podkreśla się w nich potrzebę nauczania prawd o Wcieleniu, odkupieniu i uświęceniu człowieka⁸⁹. Tym treściom przeznacza się wiele miejsca w rocznych programach homiletycznych⁹⁰ i prog-

⁸⁷ Wytyczne odnośnie nauczania tajemnicy Trójcy Przenajświętszej podaje Kongregacja Doktryny Wiary w Deklaracji broniącej wiary w Tajemnicę Wcielenia i Trójcy Przenajświętszej przed niektórymi współczesnymi błędami, „Acta Apostolicae Sedis” 64(1972) s. 237—241. Tutaj cytujemy dokument za: „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej” 35(1973) nr 6—7 s. 13—18.

⁸⁸ Kongregacja Doktryny Wiary zaleca, aby tajemnice Wcielenia i Trójcy Przenajświętszej były wiernie strzeżone i wyjaśniane. Zob. tamże s. 13—14. Deklaracja ta wyraźnie stwierdza, że „jest rzeczą konieczną, ażeby tajemnica Syna Bożego, który stał się człowiekiem, i tajemnica Trójcy Przenajświętszej, stanowiące podstawę Objawienia, naświetlały życie chrześcijańskie swoją nieskończoną prawdą”, tamże s. 13.

⁸⁹ *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 265—266, Za dobrą okazję do pogłębiania tych prawd wiary uważa się dobre przeżywanie świąt kościelnych. Por. Program duszpasterski w roku 1969/70 poświęcony hasłu: „Jezus Chrystus działający w sakramentach przez łaskę”, zaś w roku 1958: „życiu w łasce”.

⁹⁰ Chodzi tu szczególnie o program kaznodziejski na rok 1968/69 i 1971/72.

ramie katechizacji⁹¹. Podobnie polskie prawodawstwo synodalne nakazuje zachowanie w przepowiadaniu zasady chrystocentrycznej oraz ukazywanie drogi przez Chrystusa do Ojca Niebieskiego⁹². Poleca się głoszenie Chrystusa w Jego człowieczeństwie i bóstwie zarazem, wskazywanie na Jego naukę i misterium paschalne oraz działanie w Kościele⁹³. Ustawodawstwo synodalne zaleca, aby treścią przepowiadania była „Tajemnica Trójosobowego Boga, który jest Miłością, a który żyje i działa odsłaniając się w Słowie, w człowieku i we wszystkim co istnieje” oraz powołanie przez Boga do istnienia wszechświata i człowieka i prowadzenie w ciągu dziejów wszelkiego stworzenia do udoskonalenia i zbawienia⁹⁴.

Treścią przepowiadania parafialnego powinna być także Najświętsza Maryja Panna, Boża Rodzicielska, Matka i wzór Kościoła (DCG 68), zawsze Dziewica, wzięta z duszą i ciałem do chwały niebieskiej i Jej rola w tajemnicy zbawienia (CT 30). Idąc za wskazaniem soborowymi w ukazywaniu osoby NMP trzeba zwrócić uwagę tak na Jej osobiste przywileje, jak i zadania, które spełnia w historii zbawienia (por. KK 52—69). Punktem wyjścia w głoszeniu tajemnic Maryi jest ekonomia zbawienia, z którą Maryja jest ściśle zrośnięta. Przepowiadanie maryjne winno być chrystocentryczne⁹⁵. O Maryi należy mówić na tle historii zbawienia, w łączności z Chrystusem i Kościołem. Maryja jest modelem i typem Kościoła i dlatego należy podkreślać Jej osobową wielkość i spełnianie posłannictwo⁹⁶. Przepowiadanie powinno zmierzać do pogłębienia czci Matki Bożej (por. KK 67), a rozważanie z wiarą i miłością Jej tajemnic ma prowadzić do Jej naśladowania⁹⁷.

Do przepowiadania maryjnego obligują dokumenty polskie. Wymiar maryjny jest szczególnym rysem polskiej religijności, a tematyka maryjna zajmuje ważne miejsce w doktrynalnym i kulturowym dziedzictwie polskiego chrześcijaństwa⁹⁸. Maryjna pobożność była przez cały okres powojenny uwzględniana w planowaniu homiletycznym i katechetycznym, a obok chrystocentryzmu stanowiła podstawową ideę przepowiadania w rocznych programach kaznodziejskich. Niektóre z tych programów poświęcone były wprost tej tematyce⁹⁹, pozostałe uwzględniały tylko maryjny aspekt rocznego tematu kazno-

⁹¹ Zob. Ramowy program w zakresie szkoły podstawowej i szkoły średniej, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 45(1971) nr 8 s. 181—197.

⁹² Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 73 cz. III nr 7.

⁹³ Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej..., s. 21 nr II 3.1.4.

⁹⁴ Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej..., s. 20—21, nr II 3.1.2—3.1.1.

⁹⁵ J. Nałaskowski, *Słowo Boże...*, s. 23.

⁹⁶ Homilia Ojca św. Pawła VI: Maryja wzorowym modelem i idealnym typem Kościoła, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 45(1976) nr 6 s. 161—164.

⁹⁷ Paulus VI, Adhortatio Apostolica „Marialis cultus” (2 III 1974), „Acta Apostolicae Sedis” 66(1974) s. 113—168.

⁹⁸ J. Kopeć, *Uwarunkowania historyczno-kulturowe czci Bogurodzicy w polskiej religijności*. W: *Religijność ludowa, ciągłość i zmiana*. Praca zbior. pod red. W. Piwowarskiego, Wrocław 1983 s. 21.

⁹⁹ Zob. Program homiletyczny i duszpasterski na IX rok Wielkiej Nowenny: Rok wierności Maryi, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 34(1965) nr 6 s. 121—134; Program kaznodziejski na rok 1982/83; Zob. M. Brzozowski, *Wprowadzenie do*

dziejskiego¹⁰⁰. W listach pasterskich, odezwach i wskazaniach Episkopatu i poszczególnych biskupów poruszano problematykę maryjną, zwłaszcza z okazji Wielkiej Nowenny Tysiąclecia Chrztu Polski, Przrzeczeń Jasnogórskich i ich rocznic, a także rocznic i świąt maryjnych¹⁰¹. Wspomniane dokumenty stały na stanowisku, że na gruncie polskiej religijności maryjnej wyrosły cenne wartości polskiego katolicyzmu, które powinny być wykorzystane w pracy parafialnej. Także polskie dokumenty synodalne podkreślają związek Narodu polskiego z Bogarodzicą, wpływ kultu maryjnego na wiarę, pobożność, obyczaje i kulturę¹⁰². Zaleca się więc rozwijanie kultu maryjnego jako „szczególnie skutecznego środka rozwijania żywotności parafii i diecezji”¹⁰³. W nauczaniu zalecano ukazywać NMP od strony Jej przywilejów i zadań, jakie spełnia w historii zbawienia¹⁰⁴. Ukazując rolę Maryi w tajemnicy Kościoła, trzeba podkreślać Jej solidarność ze światem i wspaniałe przygotowanie natury na przyjęcie łaski¹⁰⁵.

W przepowiadaniu parafialnym ważny jest także element eklezjalny. Treścią przepowiadania jest bowiem Kościół, widzialny znak zjednoczenia z Bogiem (KK 7—8), Lud Boży (KK 9—13) oraz wspólnota i instytucja zbawcza zarazem (DCH 65—67). Nauczanie soborowe i posoborowe stanowi podstawę do nauczania parafialnego o Kościele. D. Grasso uważa, że eklezjalny charakter przepowiadania pochodzi m.in. stąd, że Kościół wzrasta dzięki przepowia-

programu kaznodziejskiego 1982/83, „*Biblioteka Kaznodziejska*” 109(1982) nr 5 s. 257—260.

¹⁰⁰ Zob. programy kaznodziejskie Wielkiej Nowenny oraz Program kaznodziejski na rok 1977/78, „*Biblioteka Kaznodziejska*” 99(1977) nr 5 s. 193—197; Program kaznodziejski na rok 1976/77, „*Biblioteka Kaznodziejska*” 97(1976) nr 5 s. 257—261; M. Brzozowski, Wprowadzenie do programu kaznodziejskiego 1973/74, „*Biblioteka Kaznodziejska*” 91(1973) s. 250.

¹⁰¹ Do głoszenia treści maryjnych wzywały zarządzenia diecezjalne oraz instrukcje na poszczególne uroczystości. Listy pasterskie Episkopatu Polski i Prymasa Polski poświęcone problematyce maryjnej z lat 1946—1974 zostały wydrukowane w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski* Paryż 1974 i *Listy pasterskie Prymasa Polski*, Paryż 1975. Natomiast listy pasterskie z okresu późniejszego były drukowane w organach urzędowych Diecezjalnych Kurii Biskupich albo znajdują się w archiwach diecezjalnych i parafialnych w maszynopisach. Podobnie jest z instrukcjami i zarządzeniami ogólnopolskimi i diecezjalnymi na poszczególne święta maryjne.

¹⁰² Statuty Archidiecezjalnego Synodu Poznańskiego..., s. 103, nr 376.

¹⁰³ Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 62, cz. II nr 65—66.

¹⁰⁴ Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej. *Communio et communicatio*, Kraków 1983 s. 45, nr 68.

¹⁰⁵ Tamże; Por. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej..., s. 10, nr I 3.4.3.

¹⁰⁶ Por. zwłaszcza KK, KDK, DE oraz w nieco mniejszym stopniu w KL, DM i KW. Zob. także Deklarację św. Kongregacji Doktryny Wiary dotyczącą katolickiej nauki o Kościele, dokument w przekładzie na język polski opublikowany w: „*Koszalińsko-Kołobrzeszkie Wiadomości Diecezjalne*” 2(1974) nr 4 s. 91—100.

¹⁰⁷ Przemówienie Ojca św. Pawła VI podczas śródowej audiencji ogólnej „*Wspólnota Kościelna*” z 28 VII 1976, „*Wiadomości Diecezjalne Podlaskie*” 46(1977) nr 6 s. 163—165.

niu, które buduje Kościół i kształtuje świadomość kościelnej przynależności chrześcijan, a zarazem przepowiadanie dokonuje się właśnie w Kościele ¹⁰⁸. Kościół trzeba ukazywać jako wspólnotę wiary, nadziei i miłości (KK 8) ¹⁰⁷, Lud Boży (KK 9) i Ciało Mistyczne Chrystusa (KK 7, 50) ¹⁰⁸. Wyjaśniając istotę Kościoła należy wskazywać na tajemnicę Wcielenia Słowa Bożego jako na przerwę rzeczywistości Kościoła, złożonej z pierwiastka boskiego i ludzkiego, hierarchicznej społeczności i zarazem Mistycznego Ciała Chrystusa, widzialnego zrzeczenia i wspólnoty duchowej (KK 8). Kościół jest ludem zgromadzonym przez Boga i zjednoczonym ścisłymi węzłami duchowymi, co winno być uwzględnione w przepowiadaniu ¹⁰⁹.

W świetle nauczania Kościoła w Polsce treści eklezjalne powinny znaleźć się w nauczaniu parafialnym. Episkopat zwraca uwagę na boskie pochodzenie Kościoła ¹¹⁰, istotę Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa ¹¹¹ i Ludu Bożego ¹¹². Podkreślano także, że w nauczaniu trzeba ukazywać Kościół jako wspólnotę powstającą i trwającą dzięki działaniu Ducha Świętego ¹¹³, który za najważniejsze swoje zadanie uważa głoszenie zbawczej miłości Boga, ogarniającej wszystkich ludzi ¹¹⁴. Problematyce Kościoła poświęca wiele miejsca program katechetyczny ¹¹⁵ i kaznodziejski. Program homiletyczny na rok 1977/78 za swój przedmiot miał Kościół i człowieka jako członka Kościoła ¹¹⁶. Podobnie program kaznodziejski na rok 1968/69 skoncentrowany był na ukazaniu roli Chrystusa w Kościele ¹¹⁷. Już w 1967 r. postulowano, aby kazania w najbliższych latach uwzględniały aspekt eklezjalny i przyczyniały się do budzenia wrażliwości wspólnotowej i eklezjalnej ¹¹⁸.

¹⁰⁸ Dokumenty soborowe nie podają definicji Kościoła, chociaż odnoszą do niego określenia „Ludu Bożego” i „Ciała Mistycznego Chrystusa”. Dokumenty soborowe posługują się jednak wieloma porównaniami z Pisma św. jak: owczarnia i trzoda, rola uprawna, winnica wybrana, budowla Boża, świątynia i nowe miasto święte, górne Jeruzalem itp. Zob. W. Granat, *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*, t. II, Lublin 1974 s. 463—464.

¹⁰⁹ OIK 66.

¹¹⁰ *Listy pasterskie Prymasa...*, s. 108—109, list nr 1 z 1949 r., *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 98—101.

¹¹¹ *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 240, s. 266.

¹¹² Tamże s. 462—464, *Listy pasterskie Prymasa...*, s. 540—541.

¹¹³ Statuty Archidiecezjalnego Synodu Poznańskiego..., s. 7, nr 16; Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej..., s. 179, nr XII 1.1.

¹¹⁴ *Listy pasterskie Prymasa...*, s. 540.

¹¹⁵ Ramowy program w zakresie katechizacji szkoły podstawowej..., s. 174, 178—183.

¹¹⁶ Zob. Wprowadzenie do programu homiletycznego na rok 1977/78, „Biblioteka Kaznodziejska” 99(1977) nr 5 s. 193; Por. Program duszpasterski na rok 1977/78. Człowiek we wspólnocie Kościoła — odpowiedzialność za Kościół, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 47(1978) nr 7 s. 206—218.

¹¹⁷ Wprowadzenie do programu kaznodziejskiego 1968/69, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 38(1969) nr 1—2 s. 1—64.

¹¹⁸ Wprowadzenie do programu kaznodziejskiego na rok 1967/68, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 37(1967) nr 11—12 s. 242; Wprowadzenie do programu kaznodziejskiego 1968/69..., s. 1—64.

Treścią przepowiadania są także sakramenty wchodzące w samą strukturę Kościoła i będące znakiem Chrystusa żyjącego i działającego w Kościele (EN 28). Przepowiadanie parafialne powinno ukazywać sakramenty w ich chrystologicznej, eklezjalnej i personalistycznej treści, aby wzbudzić dyspozycje konieczne do godnego ich przyjęcia (por. OIK 56). Nauczanie, a zwłaszcza katecheza, ma przedstawić je jako sakramenty wiary, zgodnie z własną naturą i celem, jako źródło łaski dla poszczególnych osób i wspólnoty (OIK 56). Sakramenty czerpią moc z tajemnicy paschalnej (KL 61) i przez nie rzeczy materialne służą do uświęcenia człowieka. Zaleca się, aby w katechezie na temat sakramentów przywiązywać dużą wagę do wyjaśniania znaków widzialnych, dzięki czemu wierni będą mogli zgłębić niewidzialne, zbawcze tajemnice Boże (OIK 57).

Nauczanie Kościoła powszechnego wiele miejsca poświęca sakramentom eucharystii i małżeństwa. Eucharystia związana jest ściśle z pozostałymi sakramentami¹¹⁹ oraz Kościołem, który „sprawia” Eucharystię¹²⁰, a Eucharystia „buduje Kościół”¹²¹. W katechezie o małżeństwie zaleca się ukazywanie małżeństwa jako fundamentu życia rodzinnego oraz powiązanie tego sakramentu z przymierzem Boga z ludźmi w Chrystusie (OIK 59). W nauczaniu o pozostałych sakramentach proponuje się zwracanie uwagi nie tylko na istotę i znaczenie każdego z sakramentów, ale także na skutki nadprzyrodzone i eklezjalne z racji przyjęcia poszczególnych sakramentów (OIK 57—59)¹²².

Kościół w Polsce wskazuje także na sakramenty jako przedmiot parafialnego przepowiadania¹²³. Podkreśla on, że do przyjęcia sakramentów należy przygotować umysł i wolę człowieka przez katechezę, głoszenie homilii i indywidualne pouczenia¹²⁴. Mając na uwadze potrzebę adekwatnego przygotowania do owocnego przyjęcia sakramentów, Episkopat Polski kierował do duchowieństwa i wiernych przy różnych okazjach listy pasterskie i odezwy poświęcone tej kwestii¹²⁵, a także instrukcje wykonawcze i zarządzenia doty-

¹¹⁹ Na powiązanie Eucharystii z wszystkimi innymi sakramentami zwraca uwagę List Ojca św. Jana Pawła II o Tajemnicy i kulcie Eucharystii nr 7, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 49(1980) nr 8 s. 233—234; o ścisłym związku Eucharystii i Pokuty mówi m.in. encyklika Jana Pawła II „Redemptor hominis” nr 20. Przekład w języku polskim, z którego tu korzystamy, w: „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 68(1979) nr 5—6 s. 170—171.

¹²⁰ List Ojca św. Jana Pawła II o Tajemnicy i kulcie Eucharystii..., s. 229, nr 4.

¹²¹ Tamże.

¹²² Kongregacja do Spraw Nauki i Wiary. Wskazania duszpasterskie, które odnoszą się do rozgrzeszania sakramentalnego udzielanego zbiorowo, „Acta Apostolicae Sedis” 64(1974) s. 510—514. Tłumaczenie polskie w „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 47(1973) nr 6 s. 125—129; Przemówienie Pawła VI podczas audiencji ogólnej w Castel Gandolfo wyjaśniające normy duszpasterskie dotyczące Sakramentu Pokuty, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 47(1973) nr 6 s. 130—132.

¹²³ Zob. Komisja duszpasterska Episkopatu. *Sakramenty święte w duszpasterstwie*, Poznań 1963. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej..., s. 21 i 29, nr III 1.2. oraz II 3.1.7.2. i Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 117—126 cz. IV nr 35—47.

¹²⁴ Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 118, cz. IV nr 35.

¹²⁵ Wydawano je zwłaszcza z okazji wejścia w życie Soborowej Konstytucji o świętej Liturgii, wprowadzenia w życie odnowionych obrzędów poszczególnych sakramentów św. Zob. Listy pasterskie Episkopatu..., s. 339—344, 345—349, 383—386.

czące udzielania sakramentów¹²⁶. Problematyce sakramentalnej sporo miejsca poświęcał program katechizacji¹²⁷ i homiletyczny¹²⁸.

Większość wytycznych Kościoła polskiego dotyczyła nauczania o poszczególnych sakramentach, zwłaszcza Eucharystii i małżeństwa. Wytyczne dotyczące Eucharystii idą w tym kierunku, aby wierni otrzymali „stałe, gruntowne i systematyczne pouczenie o istocie Ofiary Eucharystycznej i o sposobach właściwego w niej uczestniczenia (...)”¹²⁹. Zaleca się, aby „w katechezie na temat tajemnicy Eucharystii i w samym sprawowaniu liturgii dążyć do zachowania proporcji i harmonii między trzema jej podstawowymi znamionami: ofiarą, ucztą i adoracją”¹³⁰. Kościół w Polsce ze względu na uwarunkowania polityczno-społeczne, w jakich znalazł się po II wojnie światowej oraz ze względu na sterowaną laicyzację, w zasięgu której znalazły się małżeństwo i rodzina, często zabierał głos w kwestii sakramentalności małżeństwa. Wśród wytycznych dla przepowiadania parafialnego¹³¹ znalazły się także takie dokumenty, jak: wprowadzenie do odnowionego obrzędu sakramentu małżeństwa¹³² oraz dwie instrukcje Episkopatu poświęcone temu sakramentowi¹³³. Zarówno wy-

¹²⁶ Zob. Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu Chrztu św. dzieciom, „*Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi*” (1978) nr 4–6 s. 89–94; Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu o pogrzebie i modlitwie za zmarłych, tamże (1978) nr 9–10 s. 274–278; Instrukcja duszpasterska dotycząca Sakramentu Bierzmowania uchwalona na Konferencji Episkopatu Polski (16 I 1975), „*Wiadomości Diecezjalne Podlaskie*” 52(1979) nr 1–3 s. 22–25; Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa dotycząca wprowadzenia w życie nowych obrzędów Pokuty, „*Wiadomości Diecezjalne Podlaskie*” 51(1982) nr 3 s. 86–93; Instrukcje duszpasterskie dotyczące sakramentu Bierzmowania. Włocławek 25 IV 1961. W: *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*, t. II. Ustawodawstwo diecezjalne z. 4, Warszawa 1974 s. 131–135; Biskup Lubelski. Instrukcja w sprawie przygotowania wiernych do sakramentu Bierzmowania, tamże t. II z. 2 s. 187–203.

¹²⁷ Program katechetyczny sugeruje wskazywanie w nauczaniu o sakramentach na potrzebę odczytywania w znaku sakramentalnym swoich zadań i zobowiązań chrześcijańskich oraz podkreślenie roli sakramentów w Kościele i duszpasterstwie. Zob. Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły podstawowej i średniej..., s. 178–179.

¹²⁸ Zob. Program duszpasterski w roku 1969/70, który poświęcony był hasłu: „Jezus Chrystus działający w sakramentach przez łaskę” zaś w roku 1958 „życiu w łasce”.

¹²⁹ Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 35, cz. II nr 25.

¹³⁰ Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej..., s. 37, nr 50.

¹³¹ Nauczanie to przedstawił ks. Cz. Murawski w rozprawie doktorskiej: *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu Biskupów polskich 1945–1976*, Lublin 1977 (mps, Archiwum KUL).

¹³² *Obrzędy Sakramentu Małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1974. Wstęp s. 9–14.

¹³³ Pierwsza Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin, „*Wiadomości Diecezjalne Podlaskie*” 39(1970) nr 9–11 s. 193–203; Druga Instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa (11 III 1975), „*Orełdownik Diecezji Chełmińskiej*” 1975 nr 3–4 s. 92–100. Poszczególne diecezje wydały swoje instruk-

mienione dokumenty, jak przewidziana w nich katechizacja przedmałżeńska i przedślubna mają przyczynić się do lepszego przygotowania intelektualnego i etycznego do małżeństwa.

Najwięcej wytycznych dotyczących pozostałych sakramentów zawierają odnowione obrzędy poszczególnych sakramentów, a zwłaszcza wstępy do tych obrzędów¹⁸⁴. Wskazują one na potrzebę nauczania o istocie i teologii poszczególnych sakramentów. Przy sakramencie Pokuty należy podkreślić tajemnicę Boga, jednającego się z ludźmi w Chrystusie oraz pojednanie z Bogiem w misterium Kościoła¹⁸⁵, przy sakramencie Chrztu wskazywać na wszczęcie w Chrystusa, odpuszczenie grzechów oraz przybrane synostwo Boże¹⁸⁶, przy sakramencie Bierzmowania ukazać, że „przez dar Ducha Św. wierni zostają bardzo upodobnieni do Chrystusa i umocnieni, aby składać mu świadectwo i budować Jego Ciało w wierze i miłości”¹⁸⁷.

Życie chrześcijańskie nie może ograniczać się do wydarzeń czy niektórych problemów związanych z teraźniejszością, ale musi sięgać wymiaru wieczności i związanego z nim momentu oczekiwania¹⁸⁸. Ponieważ Kościół z natury swej jest rzeczywistością eschatologiczną, nastawioną na osiągnięcie swej pełni przy powtórnym przyjściu Chrystusa, stąd dokumenty soborowe podkreślają eschatologiczny wymiar Kościoła, dając tym samym wskazania także dla przepowiadania. W świetle nauczania soborowego sąd, zbawienie oraz paruzja Chrystusa mają wielkie znaczenie dla człowieka, gdyż są antycypowane już na ziemi (por. DM 8; KK 48; KDK 82). Zmartwychwstanie jest decydującym momentem w historii zbawienia, zapoczątkowującym erę królestwa eschatologicznego (KK 5). Przepowiadanie powinno podkreślać nie tylko oczekiwanie przez chrześcijan pełnej chwały, ale także tego, że „świat cały głęboko związany z człowiekiem i przez niego zdążający do swego celu, w sposób dosko-

cje. Zob. Instrukcja diecezjalna. Przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie (Wytyczne I i II Instrukcji Episkopatu Polski w zastosowaniu do potrzeb i możliwości diecezji lubelskiej), „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” (1975) nr 10—12 s. 61—78.

¹⁸⁴ Z okazji wprowadzenia nowych obrzędów sakramentów wydawano odnośny list pasterski oraz instrukcje wykonawcze. Zob. *Listy pasterskie Episkopatu...*, s. 710—713, list nr 73 z 1972 r.; List Pasterski Episkopatu Polski o wprowadzeniu odnowionych obrzędów sakramentu Pokuty, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 51(1982) nr 9 s. 273—277.

¹⁸⁵ Zob. Obrzędy Pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich..., s. 11—15, nr 1—5; OIK nr 57; Paweł VI, Konstytucja Apostolska „Paenitemini” (17 II 1966), „Acta Apostolicae Sedis” 67(1966). Przekład polski: „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 56(1966) s. 145—152; Por. K. Hołda, *Pokuta w świetle ostatnich dokumentów Kościoła*, „Ateneum Kapłańskie” 70(1977) nr 411 z. 1, s. 75—91. związanych z eschatologią, „Życie i Myśl” (1980) s. 91.

¹⁸⁶ Obrzędy chrztu dzieci według rytuału rzymskiego. Wstęp ogólny, nr 1, s. 9; Zob. A. Rojewski, *Wymogi pastoralne nowego Ordo Baptismi*, „Ateneum Kapłańskie” 64(1972) nr 380 z. 3 s. 384—393.

¹⁸⁷ Obrzędy Bierzmowania według pontyfikału rzymskiego. Wstęp ogólny nr 1 s. 9. Por. B. Lewandowski, *Wymogi pastoralne nowego obrzędu Bierzmowania*, „Ateneum Kapłańskie” 64(1972) nr 380 z. 3 s. 394—409.

¹⁸⁸ E. Sobieraj, *Homilia według teologii posoborowej*. W: *Eucharystia w duszpasterstwie*. Praca zbior. pod red. A. L. Szafrąńskiego, Lublin 1977, s. 208.

nały odnowi się w Chrystusie” (KK 85)¹³⁹. Stolica Apostolska przypomina, by w nauczaniu o życiu wiecznym nie stosować metod wątpliwych lub niepewnych z narażeniem wiary i zbawienia wiernych¹⁴⁰. W nauczaniu parafialnym należy mówić o tym, co Kościół uznał za należące do istoty wiary, a co „następuje pomiędzy śmiercią chrześcijanina a zmartwychwstaniem powszechnym”. Nauczający tych prawd winni unikać „wyobrażeń fantazyjnych i zbyt dowolnych”¹⁴¹. W świetle wytycznych Stolicy Apostolskiej katecheza na temat rzeczy ostatecznych winna uwrażliwiać na odpowiedzialność, jaka spoczywa na każdym człowieku w odniesieniu do jego przyszłego losu. Nie może ona „pominąć milczeniem prawdy o sądzie, który czeka poszczególnych ludzi po śmierci, o karach przebłagalnych czyścica (...), o rzeczywistości śmierci wiecznej oraz o sądzie ostatecznym” (OIK 69; por. KK 48). Poleca się głoszenie wiary w zmartwychwstanie zmarłych, rozumiane jako odnoszące się do całego człowieka, wiary w dalsze istnienie i życie, po śmierci, elementu duchowego, obdarzonego świadomością i wolą, który Kościół określa jako „duszę”. Należy podkreślać, że Kościół oczekuje „chwalebego ukazania się (...) Chrystusa”, które uważa za późniejsze w stosunku do sytuacji właściwej ludziom zaraz po śmierci¹⁴². Treścią przepowiadania powinna być także wiara w szczęśliwość sprawiedliwych, którzy będą kiedyś z Chrystusem oraz wiara Kościoła w ewentualne oczyszczenie wybranych, które poprzedzi oglądanie Boga i wiara w ukaranie na wieki grzeszników, czyli wiara w niebo, piekło i czyściec¹⁴³.

Niektóre dokumenty Kościoła w Polsce zwracają uwagę na potrzebę podkreślania treści eschatycznych w przepowiadaniu. Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły podstawowej przewiduje sporo miejsca dla tematyki eschatologicznej w ramach tzw. elementu doktrynalnego¹⁴⁴, podobnie w zakresie szkoły średniej, gdzie należy ujmować niebo, piekło i czyściec nie tylko jako miejsce, ale przede wszystkim jako stany, będące konsekwencją postaw życiowych człowieka, a życie wieczne jako konsekwencję dokonanego tutaj na ziemi wyboru¹⁴⁵. Aspekt eschatyczny był w pewnej mierze uwzględniany także w programach kaznodziejskich poszczególnych lat¹⁴⁶. Chodziło tu o ukie-

¹³⁹ Tamże s. 209; A. Lewek, *Współczesna odnowa kaznodziejstwa*, Warszawa 1980 s. 112.

¹⁴⁰ Święta Kongregacja Doktryny Wiary. List w sprawie niektórych zagadnień związanych z eschatologią, „Życie i Myśl” (1980) s. 91.

¹⁴¹ Tamże s. 92—93.

¹⁴² Tenże dokument wyklucza tłumaczenia pozbawiające sensu Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny, czyli to co jemu wyłącznie przynależy. Uwielbienie ciała NMP jest uprzednim co do czasu uwielbieniem, jakie czeka wszystkich zbawionych. Por. tamże.

¹⁴³ Tamże s. 93.

¹⁴⁴ Zob. Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły podstawowej..., s. 183—184. Przewiduje się tu następujące tematy katechez: Pielgrzymujący i eschatologiczny charakter Kościoła, kult świętych i modlitwy za zmarłych, Powtórne przyjście Chrystusa na sąd, Czyściec, niebo i piekło, Zmartwychwstanie człowieka i odnowienie świata, Obcowanie z Bogiem w społeczności zbawionych — ostatecznym celem każdego człowieka.

¹⁴⁵ Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły średniej..., s. 195.

¹⁴⁶ Zob. Program kaznodziejski na rok 1974/75, „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej” 36(1975) nr 1—3 s. 6—7, 11.

runkowanie eschatyczne chrześcijanina, w czym miało dopomóc włączenie się w tajemnicę paschalną i zrozumienie swoich zadań życiowych¹⁴⁷. Najostrzej jednak zostały sformułowane wytyczne w tej kwestii w niektórych dokumentach synodalnych. Zawarte jest tam wyraźne polecenie „ukazywania i przypomnienia wiernym związku pomiędzy doczesną działalnością i eschatologicznym kresem ich życia”¹⁴⁸. Stwierdza się tam, że przeprowadzanie „powinno jasno przedstawiać eschatologiczny charakter życia ludzkiego, aby wiernym ukazać ich ostateczny cel i sens życia ludzkiego”¹⁴⁹.

II. ZNAJOMOŚĆ I AKCEPTACJA PRAWD RELIGIJNYCH U POLSKICH PARAFIAN

W drugiej części artykułu przedstawimy stan wiedzy religijnej polskich parafian oraz akceptacji przez nich poszczególnych prawd religijnych. Metodą egzemplifikacji zwrócimy tutaj uwagę na niektóre prawdy wiary jako wskaźniki wiedzy religijnej i przynależności do Kościoła i parafii. W realizacji założonego celu zostaną wykorzystane wyniki dotychczasowych badań socjologicznych. Uwzględnimy więc wyniki badań z 61 parafii, przeprowadzonych w latach 1970—1984. Analizowane badania podzielono według typu środowiska parafialnego na siedem grup¹⁵⁰. Grupę pierwszą stanowią badania prowadzone w parafiach wielkich miast¹⁵¹, grupę drugą parafie średnich miast¹⁵², grupę trzecią parafie małych miast¹⁵³, grupę czwartą parafie małomiasteczkowo-wiejskie, w których badano zarówno parafian miejskich, jak i wiejskich¹⁵⁴, grupę piątą parafie podmiejskie¹⁵⁵, grupę szóstą parafie wiejskie¹⁵⁶ i grupę siódmą obejmującą ludność pracującą w PGR¹⁵⁷. Uzyskane wyniki związane

¹⁴⁷ Propozycję tę wysuwają między innymi E. Fourniere i E. Sobieraj, Zob. E. Sobieraj, *Homilia...*, s. 210; E. Fourniere, *Quand le Concile parle l'homelie*, „*Lumen Vitae*” 18(1963) s. 742.

¹⁴⁸ Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 36, cz. II nr 27.

¹⁴⁹ Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej..., s. 12, nr I 4.12.

¹⁵⁰ Podstawę zaliczenia do poszczególnych grup miejskich stanowi liczba mieszkańców miasta w roku prowadzenia badań, a w przypadku zaliczenia do typu parafii wiejskiej — odległość wsi od ośrodków miejskich lub przemysłowych.

¹⁵¹ Uwzględnimy tu wyniki badań następujących parafii: św. Jadwigi w Gdańsku, św. Piotra i Pawła w Katowicach, Nowa Huta-Mogiła, św. Jakuba w Szczecinie, MB Częstochowskiej, św. Franciszka w Warszawie.

¹⁵² Chodzi tu o następujące parafie: Niepokalanego Serca NMP w Grudziądzu, parafia farna w Płocku, Serca Jezusowego w Jastrzębiu-Zdroju, św. Krzyża w Opolu, św. Józefa w Rybniku oraz Puławy.

¹⁵³ Uwzględnione tu zostaną badania następujących parafii: Busko-Zdrój, Grójec, Kazimierz, Lubartów, Boguszowice, Pruszc Gdański.

¹⁵⁴ Uwzględnimy tutaj parafie: Chojna Szczecińska, Janów Lubelski, Kartuzy, Łąpy, Ostrów Mazowiecka, Łęczna, Rejowiec i parafie św. Aleksandra i św. Piotra i Pawła w Suwałkach.

¹⁵⁵ Weźmy tu pod uwagę wyniki badań następujących parafii: Biała Stara k. Płocka, Garbów, Gołab, Końskowola, Markuszów, Iwonicz, Przybyszówka, Wolańów, Urzędów.

ze środowiskiem społecznym przedstawiono w tabelach ¹⁵⁸. Ze względu na objętość artykułu wyniki z innych zmiennych będą omawiane o tyle, o ile będą dawały podstawę do sformułowania uogólnień.

1. ZNAJOMOŚĆ PRAWD RELIGIJNYCH

a) Znajomość podstawowych prawd religijnych

Podstawowym dogmatem wiary katolickiej jest dogmat o Trójcy Świętej. Zadaniem respondentów było wymienienie poszczególnych Osób Trójcy Świętej i ustosunkowanie się do tej prawdy wiary. Znajomość tej prawdy jest ważnym wskaźnikiem wiedzy religijnej. Stan wiedzy dla poszczególnych typów środowisk parafialnych przedstawiał się następująco.

We wszystkich typach środowiska parafialnego odnotowano wysokie wskaźniki wiedzy o Trójcy Świętej. Najwyższe wskaźniki poprawnej wiedzy osiągnęli respondenci małych miast. Najwyższe odsetki nieznajomości tej prawdy wiary odnotowano dla parafii wiejskich i małomiasteczkowo-wiejskich. We wszystkich typach parafii jest pewna grupa osób, która nie potrafiła wymienić Osób Boskich, włączając do nich najbardziej znanych świętych (najczęściej Matkę Bożą i św. Józefa) albo po prostu odpowiadając, że nie wiedzą.

W analizowanych badaniach obserwujemy zależność statystyczną pomiędzy strukturą płci a wiedzą o Trójcy Świętej. We wszystkich typach środowiska

Typ środowiska parafialnego a wiedza o Trójcy Świętej (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wymieniono wszystkie osoby Trójcy Świętej	Wymieniono niektóre osoby Trójcy Świętej
Parafie wielkich miast	85,1	2,2
Parafie średnich miast	71,3	9,9
Parafie małych miast	87,5	5,3
Parafie małomiasteczkowo-wiejskie	83,5	5,1
Parafie podmiejskie	84,3	7,6
Parafie wiejskie	82,4	8,3
PGR (obie kategorie łącznie)	89,1	

¹⁵⁶ Przytoczymy tu średnią z następujących badań: Berest, Blinów, Dąbrówka Ostrołęcka, Faryny k. Szczytna, Gorzyca k. Gryfic, Husów, Jelonki, Kleszkowice, Kołaki k. Zambrowa, Kostkowo k. Wejherowa, Kobyły, Kulesze Kościelne, Lipki Wielkie, Lubiel, Loje-Awissa, Raczki, Szczepankowo, Strzelno.

¹⁵⁷ Weźmiemy pod uwagę wyniki badań następujących PGR-ów: Dzierzgoń, Golczewo, Łaski Lubuskie, Stary Przylep, PGR dawnego powiatu Olecko i dawnego powiatu Bartoszyce.

¹⁵⁸ W tabelach wskaźniki nie sumują się do 100% ze względu na nieuwzględnienie wskaźników tych respondentów, którzy udzielili negatywnej odpowiedzi „nie wiem” i „brak odpowiedzi”.

parafialnego kobiety mają wyższe wskaźniki wiedzy o Trójcy Świętej niż mężczyźni. W parafiach wielkich miast wymieniło wszystkie osoby Trójcy Świętej 80,1% mężczyzn i 84,4% kobiet, w parafiach małych miast 88,3% mężczyzn i 90% kobiet, w parafiach małomiasteczkowo-wiejskich 72,5% mężczyzn i 84,4% kobiet i w parafiach wiejskich 74,5% mężczyzn i 83,4% kobiet, a w PGR 82,8% mężczyzn i 86% kobiet. We wszystkich typach środowisk parafialnych mężczyźni osiągnęli wyższe wskaźniki niewiedzy o Trójcy Świętej niż kobiety. W parafiach wielkomiejskich mężczyźni w 8,6% a kobiety w 4,4% nie wymienili wcale Osób Trójcy Świętej, w parafiach małych miast 2,4% mężczyzn i 1,2% kobiet nie zna Osób Trójcy Świętej. W parafiach wiejskich wskaźniki te są znacznie wyższe i wynoszą dla mężczyzn 10,6% i dla kobiet 5,5%.

Słabą zależność statystyczną odnotowano pomiędzy strukturą wieku a znajomością dogmatu Trójcy Świętej. Niewiedza odnośnie tego tematu wzrasta z wiekiem, osiągając najwyższą intensywność w grupie lat 45—59, a więc kategorii wieku o najniższej intensywności religijnej. W badaniach parafii wielkomiejskich i małomiasteczkowych największą znajomość dogmatu o Trójcy Świętej wykazują młodzi w wieku 18—24 lata (osiągnięto wskaźnik 88% dla parafii wielkich miast i 84,8% dla parafii małych miast oraz 76% dla małomiasteczkowo-wiejskich i 78,8% dla wiejskich). W parafiach małomiasteczkowo-wiejskich i wiejskich badania ukazują tendencję odwrotną. Największe wskaźniki wiedzy o Trójcy Świętej osiągnęli w tych typach parafii respondenci w wieku 60 i więcej lat (95,5% dla parafii małomiasteczkowo-wiejskich i 84,3% dla parafii wiejskich).

Podobna zależność statystyczna występuje pomiędzy strukturą wykształcenia a znajomością Trójcy Świętej. W parafiach wielkomiejskich i małych miast niższa jest znajomość Trójcy Świętej u parafian z podstawowym wykształceniem niż u dwu pozostałych kategorii wykształcenia. W parafiach wiejskich natomiast we wszystkich kategoriach wykształcenia niższe są wskaźniki osób, które wymieniły wszystkie Osoby Trójcy Świętej, niż w parafiach wielkomiejskich i małomiasteczkowych, a wyższe wskaźniki osób, które mają częściową wiedzę o Trójcy Świętej. W parafiach wiejskich osoby z wyższym wykształceniem mają najniższe wskaźniki przy wymienianiu wszystkich Osób Trójcy Świętej, a najwyższe co do wiedzy częściowej (18,4%).

Następną prawdą religijną, której znajomość badano w różnych środowiskach parafialnych, jest bóstwo i człowieczeństwo Chrystusa. Wskaźnik ten — jak się wydaje — w większym stopniu jest sprawdzianem wiedzy religijnej jak poprzednia prawda dogmatyczna.

Wysokie są wskaźniki respondentów przyznających Jezusowi Chrystusowi bóstwo i to we wszystkich typach środowisk parafialnych. Największy wskaźnik mają parafie małych miast (94,4%) i parafie wiejskie (95,4%). Niemniej duży jest odsetek osób, które udzieliły odpowiedzi niewystarczającej twierdząc, że Chrystus jest tylko Bogiem lub Chrystus jest tylko człowiekiem. Niewielki odsetek badanych parafian udzielił odpowiedzi błędnej twierdząc, że Chrystus jest postacią wymyśloną lub zwyczajnym mitem. Badani pracownicy PGR znacznie częściej udzielali odpowiedzi błędnej niż respondenci z innych środowisk parafialnych. Sądy uznające w Jezusie Chrystusie jedynie „szlachetnego człowieka” lub postać wymyśloną przez ludzi są wynikiem szerzącej się laicyzacji. Odsetek tych respondentów poza środowiskiem PGR nie jest wysoki.

Zwróćmy jeszcze uwagę na powiązania, jakie występują między znajomością tezy chrystologicznej a cechami demograficzno-społecznymi. Między

strukturą płci a poziomem wiedzy o Chrystusie odnotowano nieznaczną zależność statystyczną, uwarunkowaną ponadto typem środowiska parafialnego. W środowisku wielkomiejskim, średnich i małych miast oraz PGR wyższe wskaźniki wiedzy o Chrystusie osiągnęli mężczyźni, natomiast w środowisku wiejskim, podmiejskim i małomiasteczkowo-wiejskim lepszą wiedzę o Chrystusie mają kobiety.

Typ środowiska parafialnego a wiedza o Jezusie Chrystusie (w %)

Typ środowiska parafialnego	Chrystus Bogiem-Człowiekiem	Chrystus Bogiem	Chrystus Człowiekiem	Chrystus mitem
Parafie wielkich miast	49,1	40,9	5,9	2,7
Parafie średnich miast	48,4	44,1	4,0	2,4
Parafie małych miast	62,2	28,7	4,2	2,6
Parafie małomiasteczkowo-wiejskie	52,7	40,1	4,1	1,6
Parafie podmiejskie	55,0	34,9	5,4	1,1
Parafie wiejskie	62,7	32,7	3,6	0,8
PGR	64,6	12,6	0,7	14,3

Pomiędzy strukturą wieku a poziomem wiedzy o Chrystusie odnotowujemy słabą zależność statystyczną. W parafiach wielkich i średnich miast odnotowano, że kategorie wieku 60 i więcej lat oraz 45—59 lat posiada odsetki wiedzy najwyższe. W parafiach wiejskich natomiast najwyższy wskaźnik wiedzy poprawnej o Chrystusie posiada młodzież w wieku 18—24 lata, najpełniej objęta katechizacją. We wszystkich innych typach środowiska parafialnego respondenci tej kategorii wiekowej mają najwyższe wskaźniki niewiedzy o Chrystusie. Wynika z tego, że młodzież jest szczególnie podatna na wpływ różnych poglądów, które negują bóstwo Chrystusa albo głoszą, że jest On postacią wymyśloną przez ludzi.

Podobnie słaba zależność statystyczna występuje pomiędzy strukturą wykształcenia a wiedzą o Chrystusie. Posiadamy tu tylko dane dla parafii wielkomiejskich, średnich miast i parafii wiejskich. We wszystkich typach środowisk parafialnych najwyższe wskaźniki wiedzy całkowicie poprawnej i najniższe wiedzy częściowo poprawnej osiągnęli parafianie z wyższym wykształceniem. Respondenci z takim wykształceniem osiągnęli także najwyższe wskaźniki niewiedzy (3,4% w parafiach wielkich miast i 6,1% w parafiach średnich miast uważa, że Chrystus jest mitem).

Dobrym sprawdzianem znajomości norm religijnych parafian było pytanie o znajomość losu duszy ludzkiej po śmierci. Zakres znajomości tej prawdy uwarunkowany jest środowiskiem społecznym respondentów.

We wszystkich typach środowiska parafialnego ponad połowa osób wykazała się poprawną wiedzą o losach duszy po śmierci człowieka. Najwyższy wskaźnik osiągnęły parafie miejsko-wiejskie (76,6%), a najniższy — parafie wielkomiejskie (55,7%). Dość duży odsetek respondentów udzielił odpowiedzi tylko częściowo poprawnej (np. parafie średnich miast 24,1%). Po zsumowaniu odpowiedzi właściwych i częściowo poprawnych możemy stwierdzić, że respondenci parafii wiejskich (91,7%) i parafii miejsko-wiejskich (90,6%) osiągnęli najwyższe wskaźniki względnie poprawnej wiedzy odnośnie tej prawdy. Duża

rozpiętość wskaźnikowa dla poszczególnych typów środowiska parafialnego występuje w udzieleniu błędnej odpowiedzi. Najwięcej respondentów z niejasnym zrozumieniem tej prawdy znajduje się w badanych parafiach wielkich miast (16,2%), najmniej w parafiach miejsko-wiejskich (2,4%) i parafiach podmiejskich (5%). Nie potrafiło w ogóle dać odpowiedzi na pytanie o rzeczy ostateczne od 1,9% w parafiach wiejskich do 10,3% w parafiach podmiejskich i 8,2% w parafiach średnich miast.

Pomiędzy strukturą płci a wiedzą o losach duszy po śmierci człowieka istnieje niewielka zależność statystyczna. We wszystkich typach środowisk parafialnych wyższe wskaźniki poprawnej wiedzy o losach duszy człowieka po śmierci posiadają kobiety niż mężczyźni (np. w parafiach wiejskich mężczyźni

Typ środowiska parafialnego a wiedza o losach duszy po śmierci człowieka (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wiedza poprawna	Wiedza częściowo poprawna	Odpowiedzi błędne
Parafie wielkich miast	55,7	23,8	16,2
Parafie średnich miast	54,3	24,1	5,8
Parafie małych miast	76,0	5,5	7,9
Parafie małomiasteczkowo-wiejskie	76,6	14,0	2,4
Parafie podmiejskie	76,4	1,8	5,0
Parafie wiejskie	68,1	23,6	6,4

60,2%, kobiety 69,8%; w parafiach miejsko-wiejskich mężczyźni 67,7%; kobiety 76,9%; w parafiach średnich miast mężczyźni 59,4% i kobiety 60,4%. Odwrotna sytuacja zachodzi natomiast przy wiedzy częściowo poprawnej i błędnej, gdzie wyższe wskaźniki osiągnęli mężczyźni.

Pomiędzy strukturą wieku a wiedzą o losach duszy po śmierci człowieka nie odnotowano znaczących zależności statystycznych. Różnica między pierwszą i ostatnią kategorią wieku badanych w zakresie wskaźnika całkowitej znajomości losów duszy po śmierci człowieka zachodzi we wszystkich typach parafii, poza parafiami średnich miast, na korzyść kategorii wieku 60 i więcej lat. Są to w przypadku parafii miejsko-wiejskich i wiejskich różnice znaczne (parafie miejsko-wiejskie 57,9% i 77,3% i parafie wiejskie 53,8% i 78,8%). Podobnie sporą rozpiętość, zwłaszcza w sytuacji parafii wielkomiejskich i wiejskich, zauważa się wśród wymienionych wyżej kategorii wieku w odniesieniu do wiedzy częściowo poprawnej. Zachodzi tu jednak sytuacja odwrotna. Wyższe wskaźniki osiągnęła kategoria wieku 18—24 lata (parafie wielkomiejskie 25,8% i 9,2% oraz parafie wiejskie 29% i 12,1%).

Pomiędzy strukturą wykształcenia a wiedzą o losach duszy po śmierci człowieka występuje słaba zależność statystyczna uwarunkowana ponadto strukturą środowiska. Niemniej w przypadku parafii wielkomiejskich, podmiejskich i najczęściej w parafiach wiejskich — występuje znana prawidłowość, że im wyższe wykształcenie, tym niższy wskaźnik posiadanej wiedzy religijnej. Szczególnie jest to widoczne w kategorii „wiedzy całkowicie poprawnej” i „wiedzy częściowo poprawnej”.

Znacznie mniejszy od poprzednich jest zakres wiedzy w zmartwychwstanie ciał. We wszystkich typach środowisk parafialnych prawdę tę zna około 20% mniej respondentów niż trzy poprzednie prawdy religijne.

Typ środowiska parafialnego a wiedza o zmartwychwstaniu ciał (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wiedza poprawna	Wiedza częściowo poprawna	Wiedza błędna
Parafie wielkich miast	37,7	20,9	28,6
Parafie średnich miast	43,4	26,8	19,3
Parafie małych miast	41,5	33,8	24,1
Parafie miejsko-wiejskie	51,4	20,6	38,2
Parafie podmiejskie	54,1	6,3	26,6
Parafie wiejskie	53,6	13,9	33,6
PGR (pierwsza i druga kategoria łącznie)	50,9		38,3

Najlepiej znają prawdę o zmartwychwstaniu ciał respondenci z parafii wiejskich, podmiejskich i miejsko-wiejskich. Najniższy wskaźnik wiedzy poprawnej osiągnęli parafianie wielkomiejscy, a po połączeniu odpowiedzi poprawnych z częściowo poprawnymi — najniższy odsetek świadomości tej prawdy mają respondenci z PGR (50,9%), a najwyższy badani z parafii średnich miast (70,2%).

Niski stan wiedzy dotyczącej zmartwychwstania ciał może wynikać z fragmentaryczności i przypadkowości podejmowania tego tematu w nauczaniu kościelnym. Z drugiej strony jest to prawda trudna do zrozumienia, nawet dla tych, którzy udzielili odpowiedzi poprawnej. W tym kontekście zrozumiały staje się fakt, iż dość wysoki odsetek respondentów posiada błędną wiedzę o zmartwychwstaniu ciał (najwyższy odsetek mają respondenci z PGR — 38,3%).

Pomiędzy strukturą płci a wiedzą o zmartwychwstaniu ciał zachodzi pewna zależność statystyczna. We wszystkich typach środowiska parafialnego wyższe wskaźniki wiedzy poprawnej osiągnęły kobiety. Są to jednak we wszystkich typach środowisk parafialnych różnice niewielkie. Pomiędzy strukturą wieku i wykształcenia, a wiedzą o zmartwychwstaniu ciał, odnotowano nieznaczną zależność statystyczną.

Wśród głównych prawd wiary umieszczono także wiedzę o sakramentach. W badaniach chodziło o znajomość liczby sakramentów i umiejętność ich wymienienia.

Wskaźniki znajomości liczby sakramentów są we wszystkich typach środowisk parafialnych wyższe niż umiejętności ich wymienienia. Najniższy poziom wiedzy odnośnie tej prawdy wykazali parafianie średnich miast, najwyższy parafianie wiejscy. Wśród badanych spora część nie potrafi wymienić wszystkich sakramentów, niektórzy nie potrafili wymienić sakramentów w kolejności, inni mieszały sakramenty z poszczególnymi prawdami wiary.

Przechodząc do analizy cech demograficznych i społecznych należy odnotować, że kobiety odznaczają się wyższą znajomością tak liczby sakramentów, jak i umiejętnością ich wymienienia niż mężczyźni we wszystkich typach

Typ środowiska parafialnego a znajomość liczby sakramentów i umiejętność ich wymienienia (w %)

Typ środowiska parafialnego	Znajomość liczby sakramentów	Wymieniono wszystkie sakramenty	Wymieniono część sakramentów
Parafie wielkich miast	83,0	65,3	24,3
Parafie średnich miast	73,9	33,6	34,8
Parafie małych miast	82,4	43,6	38,2
Parafie miejsko-wiejskie	84,1	55,7	27,0
Parafie podmiejskie	83,8	57,3	23,7
Parafie wiejskie	86,2	75,2	12,2
PGR	—	64,1	22,3

środowiska. W niektórych typach środowiska parafialnego są to różnice znaczne. W strukturze wieku odnotowano prawie we wszystkich typach środowiska parafialnego zwiększanie się wiedzy o sakramentach wraz ze wzrostem lat (wyjątek stanowią tu parafie wiejskie, gdzie respondenci w wieku 18—24 lat posiadają wyższą wiedzę o sakramentach niż pozostałe kategorie wiekowe). Dane odnośnie do wykształcenia są fragmentaryczne i nie upoważniają do wyciągania wniosków.

b) Znajomość innych prawd religijnych

Grupa wskaźników, o których będzie tu mowa, służy do sprawdzenia pamięciowych wiadomości katechizmowych. Zaliczono do nich: największe święta kościelne, rozumienie terminu „Niepokalane Poczęcie” oraz znajomość osoby św. Pawła i ewangelistów.

W celu zbadania znajomości największych tajemnic z życia Chrystusa postawiono respondentom pytania odnośnie do określenia najważniejszego święta roku kościelnego. Odpowiedzi na to pytanie rzucają światło na znajomość roku liturgicznego, w którym Chrystus uobecnił dzieło zbawienia.

Typ środowiska parafialnego a znajomość najważniejszego święta kościelnego (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wielkanoc	Zielone Świątki	Boże Narodzenie	Wielki Piątek
Parafie wielkich miast	30,0	6,0	48,6	12,1
Parafie średnich miast	27,4	0,8	43,9	8,6
Parafie miejsko-wiejskie	25,2	10,6	52,5	10,9
Parafie wiejskie	48,5	6,7	26,5	10,8

Najwięcej respondentów, poza parafiami wiejskimi, uznało Boże Narodzenie za największe święto, co może wynikać z bogatej tradycji związanej

z tym świętem. Tylko w parafiach wiejskich najwyższy wskaźnik otrzymała Wielkanoc (48,5%).

Niewielkie zróżnicowanie wiedzy o najważniejszym święcie kościelnym występuje ze względu na płeć. Analizowane tu badania w zdecydowanej większości nie uwzględniają struktury wieku i wykształcenia i dlatego nie stanowią podstawy do formułowania uogólnień.

Następnym pytaniem, sprawdzającym wiadomości katechizmowe, było pytanie o znaczenie święta Niepokalanego Poczęcia NMP.

Typ środowiska parafialnego a znajomość znaczenia święta Niepokalanego Poczęcia NMP (w %)

Typ środowiska parafialnego	Znajomość dogmatu
Parafie średnich miast	38,3
Parafie małych miast	33,0
Parafie miejsko-wiejskie	36,9
Parafie wiejskie	50,1

Okazuje się, że katolicy nie znają podstawowych prawd z życia Maryi, a zwłaszcza nie znają interpretacji wyrażen używanych w liturgii, a związanych z Jej osobą. Tylko w parafiach wiejskich połowa respondentów właściwie rozumie znaczenie terminu „Niepokalane Poczęcie” (50,1%). W pozostałych środowiskach tylko około 1/3 badanych udzieliła właściwej odpowiedzi. Pozostali respondenci udzielili odpowiedzi częściowo poprawnej albo mimo przedstawionych trzech możliwości, nie potrafili zdecydować się na jedną z nich.

Pomiędzy strukturą płci a znajomością znaczenia Niepokalanego Poczęcia NMP odnotowano nieznaczną zależność statystyczną. We wszystkich badaniach mężczyźni osiągnęli wyższe wskaźniki zrozumienia tej prawdy niż kobiety. Strukturę wieku i wykształcenia uwzględniają badania tylko 4 parafii (Gruźdź, Lubartów, Strzelno, Kleszkowice), co nie daje podstawy do wyciągnięcia uogólniających wniosków.

Jedną z najważniejszych postaci Kościoła jest św. Paweł. Jego imię jest wymieniane niemal w każdej niedzielę w Liturgii Słowa. Dlatego zapytano respondentów, czy znają św. Pawła.

Z powyższego zestawienia wynika, że poza parafiami wiejskimi (46,7%) ponad 60% respondentów wszystkich typów parafii zadeklarowało, że zna osobę

Typ środowiska parafialnego a znajomość osoby św. Pawła (w %)

Typ środowiska parafialnego	Zna	Nie zna
Parafie wielkich miast	77,5	12,8
Parafie średnich miast	65,6	22,2
Parafie małych miast	68,2	29,7
Parafie miejsko-wiejskie	60,2	21,7
Parafie wiejskie	46,7	53,2

św. Pawła. Znacznie niższe wskaźniki osiągnięto w tych badaniach, gdzie postawiono dodatkowe pytanie o bliższe określenie, kim był św. Paweł. Poprawne odpowiedzi kształtowały się na znacznie niższym poziomie niż przy deklaracji o znajomości osoby św. Pawła. Wówczas duży odsetek respondentów nie udzielił żadnej odpowiedzi lub określił go błędnie.

Podstawą nauki Kościoła jest Objawienie Boże, a szczególnie nauka Chrystusa utrwalona na piśmie przez ewangelistów. Aby zorientować się, czy badani znają Dobrą Nowinę, pytano ich o autorów czterech ewangelii.

Najniższy stopień wiedzy katechizmowej stwierdzono w związku z pytaniem o imiona ewangelistów. Poza respondentami z parafii wielkich miast (34,5%) wymieniła imiona wszystkich ewangelistów około 1/4 respondentów. Łącząc odpowiedzi poprawne z częściowo prawidłowymi (traktowanymi jako pozytywne) otrzymujemy, w zależności od środowiska parafialnego, znajomość imion ewangelistów u 44,0% (parafie średnich miast) do 60,0% (parafie miejsko-wiejskie) respondentów. Wysokie są też wskaźniki tych, którzy nie wymienili poprawnie żadnego ewangelisty. Ci, którzy wymienili część ewangelistów, najczęściej mieszała ich z postaciami Starego lub Nowego Testamentu.

Typ środowiska parafialnego a znajomość ewangelistów (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wymieniono wszystkich	Wymieniono część
Parafie wielkich miast	34,5	22,9
Parafie średnich miast	22,3	21,7
Parafie małych miast	24,2	39,3
Parafie miejsko-wiejskie	27,8	32,2
Parafie wiejskie	25,3	31,8

Pomiędzy strukturą płci a znajomością imion ewangelistów obserwujemy pewną zależność statystyczną. Kobiety lepiej znają imiona ewangelistów niż mężczyźni. Nie są to jednak różnice znaczne. Strukturę wieku i wykształcenia uwzględniają badania tylko trzech parafii (parafia św. Franciszka w Warszawie, parafia Serca Jezusowego w Grudziądzu i Lubartów). Z zestawienia wyników badań przeprowadzonych w tych trzech parafiach wynika, że grupa najbardziej nieświadomą są respondenci o wykształceniu podstawowym, a w zmiennej wieku odnotowano, że znajomość imion ewangelistów spada wraz z wiekiem.

2. PRZEKONANIA RELIGIJNE PARAFIAN

Poziom wiedzy religijnej nie jest najważniejszym przejawem życia religijnego. Można posiadać szeroką wiedzę religijną i być człowiekiem mało religijnym. Z kolei człowiek o niskim poziomie wiedzy religijnej może być głęboko religijny¹⁵⁹. Przekonanie religijne pozostaje jednak w pewnym związku

¹⁵⁹ W. Piwowarski, *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*, Warszawa 1971 s. 141.

z poziomem wiedzy religijnej. Braki w zakresie wiedzy religijnej wiążą się niejednokrotnie z błędnym rozumieniem poszczególnych prawd wiary oraz są przyczyną wątpliwości, a nawet odrzucania niektórych prawd wiary, zawartych w „Credo” katolickim.

Przekonanie można określić jako stan pewności o realności lub słuszności jakiegoś przedmiotu lub stanu rzeczy. Przedmiotem przekonania może być to, co istnieje obiektywnie lub subiektywnie i co ma lub miało związek z zaspokajaniem potrzeb ludzi i przez co nabrało dla nich odpowiedniego znaczenia¹⁶⁰. Przekonanie religijne jest akceptacją prawd religijnych zawartych w Piśmie św. i ujętych w tzw. formuły wiary lub prawdy dogmatyczne.

Akceptacja prawd wiary może być całkowita lub częściowa, z zastrzeżeniami lub bez zastrzeżeń, z dużym lub małym marginesem wątpliwości. Zróżnicowanie w stopniu akceptacji depozytu wiary może być uzależnione od cech osobowościowych, przeżyć życiowych oraz typu kształtowanej religijności. Typ religijności może być bardzo zróżnicowany, co znajdzie odbicie w akceptacji prawd religijnych. Może to być religijność zrutyinizowana i bezrefleksyjna albo napotykalająca na konflikty intelektualne powstające w płaszczyźnie wiary i nauki, jak też emocjonalne, na styku: wymogi religijne a potrzeby życiowe.

W badaniach nad przekonaniem religijnymi ograniczono się tylko do niektórych prawd wiary. W doborze wskaźników przekonań religijnych stosowano metodę egzemplifikacji.

a) Przekonania dotyczące istnienia Boga i stworzenia świata

Analizę przekonań religijnych rozpoczynamy od twierdzeń odnoszących się bezpośrednio do Boga. Stan przekonań religijnych dla poszczególnych typów środowiska parafialnego przedstawia się następująco. Pierwszym jest pytanie o istnienie Boga.

Typ środowiska parafialnego a wiara w istnienie Boga (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wierzę	Nie wierzę
Parafie wielkich miast	76,1	4,5
Parafie średnich miast	88,4	3,9
Parafie miejsko-wiejskie	84,8	3,8
Parafie wiejskie	96,2	2,7

Jak widać z powyższej tabeli znakomita większość badanych akceptuje prawdę wiary dotyczącą istnienia Boga. Występują spore różnice dla poszczególnych typów środowisk parafialnych. Najniższe wskaźniki akceptacji tej prawdy wiary odnotowano w środowisku wielkomiejskim, a najwyższe w środowisku wiejskim. Jest to wysoka 20% różnica. We wszystkich typach parafii jest pewna grupa osób, które nie wierzą w istnienie Boga. Grupa ta osiągnęła we wszystkich parafiach wskaźniki niewielkie. Wyższe od nich wskaźniki osiągnęli respondenci, którzy wątpią lub nie mają swego zdania w tej sprawie.

W analizowanych badaniach obserwujemy zależność statystyczną pomie-

¹⁶⁰ Por. T. Mędrzycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa 1970 s. 24—25.

dzy strukturą płci a przekonaniami o istnieniu Boga i to we wszystkich typach środowiska parafialnego. Kobiety we wszystkich parafiach osiągnęły wyższe wskaźniki niż mężczyźni (w parafiach wielkomijskich wierzy w istnienie Boga 71,4% mężczyzn i 80,7% kobiet, w parafiach miejsko-wiejskich 78,4% mężczyzn i 89,8% kobiet i w parafiach wiejskich 95,3% mężczyzn i 97,3% kobiet). Niestety, brak jest danych odnośnie struktury wieku i wykształcenia.

Następne pytanie odnosiło się do wiary w Boga Stworzyciela. Pytanie to jest szczególnie aktualne obecnie, w okresie rozwoju nauk przyrodniczych i wypraw człowieka w kosmos.

Typ środowiska parafialnego a przekonania dotyczące stworzenia świata (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię. Nie mam zdania
Parafie wielkich miast	73,2	6,4	12,7
Parafie średnich miast	74,6	4,5	13,2
Parafie małych miast	78,2	6,5	15,3
Parafie miejsko-wiejskie	83,3	4,7	2,6
Parafie wiejskie	94,9	0,8	3,0

Z powyższego zestawienia wynika, że akceptacja tej prawdy wiary kształtuje się w poszczególnych środowiskach na różnym poziomie. Najwięcej respondentów wierzy w Boga Stworzyciela w parafiach wiejskich, a najmniej w parafiach wielkomijskich. Podobnie jak przy akceptacji istnienia Boga różnica ta wynosi około 20%. Otrzymane wyniki potwierdzają przypuszczenie, choć w niezbyt wyraźny sposób, że wraz z konkretyzacją pojęcia Boga maleje poziom akceptacji. Trochę wyższe są też wskaźniki negujących ten dogmat, niż istnienie Boga. Wskaźniki zaś wątpiących oraz tych, którzy mają jakieś trudności w pełnej akceptacji tego dogmatu, jak też nie mających swego zdania na ten temat, są niemal takie same, jak przy pytaniu o istnienie Boga. Wskaźniki te wynoszą ponad 10% dla wszystkich typów parafii miejskich oraz poniżej 5% dla parafii wiejskich.

Z innych zmiennych badania dostarczają danych tylko dla struktury płci. Z badań wynika, że akceptacja omawianej prawdy wiary różnicuje się dość wyraźnie ze względu na płeć we wszystkich środowiskach. Znacznie wyższe są wskaźniki kobiet wierzących, że Bóg stworzył świat, niż mężczyzn (w parafiach wielkomijskich akceptuje 78,7% kobiet i 64,7% mężczyzn, w parafiach średnich miast 77,2% kobiet i 73,1% mężczyzn, w parafiach miejsko-wiejskich 91,3% kobiet i 67,3% mężczyzn i w parafiach wiejskich 95,5% kobiet i 93% mężczyzn). W akceptacji tej prawdy najmniejsza różnica wskaźnikowa zachodzi między mężczyznami i kobietami w parafiach wiejskich i wynosi ona zaledwie 2,5%, a największa w parafiach miejsko-wiejskich i wynosi 23%. Odwrotną tendencję można odnotować w kategorii negujących tę prawdę wiary oraz wątpiących i nie mających w tej sprawie swego zdania. W tych grupach wyższe wskaźniki otrzymali mężczyźni (w parafiach wielkomijskich: negujących jest 11,5% mężczyzn i 5,8% kobiet oraz wątpiących i nie mających zdania 16,5% mężczyzn i 10,3% kobiet; w parafiach miejsko-wiejskich: negujących jest 14,6% mężczyzn i 3,5% kobiet oraz wątpiących i nie mających w tej sprawie swego zdania 4,3% mężczyzn i 0,9% kobiet).

b) Wiara w Trójcę Świętą, Chrystusa i Matkę Bożą

Następna grupa pytań odnosiła się bezpośrednio do przekonań związanych z chrześcijaństwem. Prawdą naczelną jest Trójca Święta.

Typ środowiska parafialnego a wiara w Trójcę Świętą (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię	Wymienio- no wszyst- kie Osoby Trójcy Świętej
Parafie wielkich miast	81,8	3,9	12,6	85,1
Parafie średnich miast	83,4	4,3	11,7	71,3
Parafie małych miast	87,1	3,0	6,3	87,5
Parafie miejsko-wiejskie	91,9	2,2	5,4	83,5
Parafie podmiejskie	94,2	1,7	4,0	84,3
Parafie wiejskie	94,2	1,6	3,7	82,4
Parafie — PGR	96,0	1,3	2,6	—

Ogromna większość respondentów z różnych środowisk parafialnych wierzy w Trójcę Świętą. Poza parafiami wielkich miast więcej respondentów wierzy w Trójcę Świętą niż umiało wymienić wszystkie Osoby Trójcy Świętej. Niewielki tylko odsetek badanych neguje tę prawdę. Znacznie więcej jest ankietowanych, którzy zdradzają wątpliwości co do istnienia Trójcy Świętej.

Stopień akceptacji prawdy o Trójcy Św. kształtuje się różnie wśród mężczyzn i kobiet. Kobiety osiągnęły wyższe wskaźniki niż mężczyźni we wszystkich typach parafii (w parafiach wielkich miast wierzy w Trójcę Św. 80% kobiet i 68,8% mężczyzn; w parafiach średnich miast 85,6% kobiet i 76,9% mężczyzn; w parafiach małych miast 95,1% kobiet i 91,9% mężczyzn oraz w parafiach wiejskich 93,6% kobiet i 92,4% mężczyzn). W grupie negujących i wątpliwych w istnienie Trójcy Św. przeważają we wszystkich typach parafii mężczyźni nad kobietami (np. w parafiach wielkomiastowych neguje istnienie Trójcy Św. 8,6% mężczyzn i 7,1% kobiet oraz poddaje w wątpliwość 16,3% mężczyzn i 13,8% kobiet; w parafiach małych miast neguje 2% mężczyzn i 0,7% kobiet i poddaje w wątpliwość 5,5% mężczyzn i 3,6% kobiet).

Pewną zależność statystyczną odnotowano pomiędzy strukturą wieku, a akceptacją dogmatu o Trójcy Świętej. We wszystkich niemal środowiskach parafialnych akceptacja tego dogmatu wzrasta z wiekiem, osiągając najwyższą intensywność w grupie lat 60 i więcej. Podobna zależność statystyczna występuje pomiędzy strukturą wykształcenia a przekonaniami dotyczącymi Trójcy Św. Wyższe są wskaźniki akceptacji dogmatu o Trójcy Św. u respondentów z podstawowym wykształceniem niż u dwu pozostałych kategorii wykształcenia.

Następna prawda, której akceptację badano w różnych środowiskach parafialnych, jest Bóstwo i człowieczeństwo Chrystusa.

We wszystkich typach środowiska parafialnego znacznie wyższe są wskaźniki wiary w Chrystusa niż wiedzy poprawnej o Chrystusie. Różnice te wynoszą 30%—50%. Największe wskaźniki wiary w Chrystusa osiągnęli respon-

Typ środowiska parafialnego a wiara w Chrystusa (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię	Wiedza poprawna o Chrystusie
Parafie wielkich miast	84,1	3,4	9,9	49,1
Parafie średnich miast	83,8	4,2	10,7	48,4
Parafie małych miast	83,0	3,9	3,1	62,2
Parafie miejsko-wiejskie	93,3	1,5	3,7	52,7
Parafie podmiejskie	95,0	2,1	2,7	55,0
Parafie wiejskie	97,2	0,4	1,3	62,7
Parafie — PGR	98,7	0,1	0,9	64,6

denci ze środowisk wiejskich (parafie wiejskie, podmiejskie i PGR). Wskaźniki niewierzących w Chrystusa są niewielkie. W parafiach wielkich i średnich miast sporo jest respondentów, którzy nie akceptują Chrystusa Boga-Człowieka. Godnym odnotowania jest także fakt, że dużo mniej jest wątpiących w Chrystusa w środowiskach małomiasteczkowych i wiejskich niż wielkomiejskich i średniomiejskich.

Pomiędzy strukturą płci a wiarą w Chrystusa odnotować można pewną zależność statystyczną. W tym zakresie kobiety osiągnęły wyższe wskaźniki niż mężczyźni (w parafiach wielkomiejskich wierzy 67,2% mężczyzn i 83,2% kobiet; w parafiach małomiasteczkowych 87,1% mężczyzn i 99,1% kobiet; w parafiach wiejskich 94,7% mężczyzn i 98,4% kobiet). W kategorii niewierzących lub wątpiących w tę prawdę we wszystkich typach parafii wyższe wskaźniki osiągnęli mężczyźni od kobiet (np. w parafiach wielkomiejskich nie wierzy w Chrystusa 3,5% mężczyzn i 1,3% kobiet oraz wątpi 19,1% mężczyzn i 7,9% kobiet; w parafiach małych miast nie wierzy 3,9% mężczyzn i 1% kobiet i wątpi 7,7% mężczyzn i 1,4% kobiet).

W niewielu badaniach uwzględniano przy tej kwestii strukturę wieku i wykształcenia. Fragmentaryczne dane, które posiadamy, nie upoważniają do formułowania uogólnień. Wskazują one jednak na istnienie zależności statystycznej pomiędzy wiekiem, wykształceniem a wiarą w Chrystusa. Potwierdzają one ogólnie przyjętą tendencję, że ze wzrostem wykształcenia zmniejsza się odsetek wierzących w Chrystusa oraz ze wzrostem wieku zwiększa się wskaźnik przekonanych o prawdziwości dogmatu chrystologicznego.

Z osobą Chrystusa związana jest Maryja. Stąd jedno z pytań dotyczyło przekonań odnośnie Macierzyństwa NMP.

Okazuje się, że w polskiej religijności, o tak wielu cechach maryjnych, występuje spora rozpiętość między znajomością dogmatów maryjnych i rozumieniem wyrażeń używanych w liturgii i związanych z Maryją, a wiarą w Jej Boskie Macierzyństwo. Różnice wskaźnikowe są znaczne. Tylko w parafiach wiejskich połowa respondentów właściwie rozumiała znaczenie nazwy „Niepokalane Poczęcie” (50,1%). W pozostałych środowiskach parafialnych tylko 37,3% badanych udzieliła właściwej odpowiedzi. Na pytanie, jakie cechy przypisuje Kościół Matce Bożej, połowa badanych opowiedziała się za Bożym Macierzyństwem. Pozostali respondenci w miejsce cechy istotnej wskazywali na tytuły pochodne i drugorzędne, wyrażające cechy narodowe w stosunku do Maryi. W swoich wypowiedziach podkreślali oni rolę Maryi w życiu narodo-

Typ środowiska parafialnego a wiara w Boże Macierzyństwo NMP (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wierzę	Nie wierzę	Nie mam zdania	Znajomość dogmatu Niepok. Poczęcia NMP
Parafie wielkich miast	92,0	4,3	3,4	—
Parafie średnich miast	88,7	3,0	3,0	38,3
Parafie małych miast	95,1	0,4	4,1	33,0
Parafie miejsko-wiejskie	90,0	1,0	6,6	36,9
Parafie podmiejskie	94,7	1,5	1,9	—
Parafie wiejskie	92,2	0,4	6,3	50,1

wym, rodzinnym i osobistym. Respondenci osiągnęli zdecydowanie wyższe wskaźniki w przekonaniach maryjnych niż wiedzy o dogmatach maryjnych. Średnio ponad 90% badanych parafian wierzy w Boże Macierzyństwo Maryi. Negujących tę prawdę jest więcej w parafiach wielkich i średnich miast, niż w parafiach małomiasteczkowych i wiejskich. Są to jednak wskaźniki niewielkie. Wyższe wskaźniki od tych ostatnich osiągnęli ci respondenci, którzy nie potrafili zająć w tej sprawie swego stanowiska. Odsetki te wynoszą w zależności od typu parafii od 6,6% do 1,9%.

Między strukturą płci a wiara w Boże Macierzyństwo Maryi odnotowano średnią zależność statystyczną. We wszystkich typach parafii wyższe są odsetki kobiet wierzących w ten dogmat niż mężczyzn. Różnica ta, w zależności od typu parafii, kształtuje się od 3% do 10%. Wykształcenie i wiek różnicują również przekonania maryjne respondentów. Wydaje się jednak, że na podstawie posiadanych danych zależność ta jest mniej widoczna niż przy strukturze płci.

c) Przekonania dotyczące nieśmiertelności duszy i odkupienia człowieka

Trzecia grupa przekonań związana jest z człowiekiem, a ściślej mówiąc z jego duchowym wymiarem. Pierwsze twierdzenie dotyczy nieśmiertelności duszy ludzkiej.

Typ środowiska parafialnego a wiara w nieśmiertelność duszy ludzkiej (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię. Nie mam zdania	Wiedza poprawnna o losach duszy po śmierci człowieka
Parafie wielkich miast	67,4	6,8	21,4	55,7
Parafie średnich miast	69,7	10,8	19,9	54,3
Parafie podmiejskie	70,4	9,8	13,6	76,4
Parafie wiejskie	79,4	11,4	8,2	68,1

Podobnie jak przy wiedzy w zakresie tej prawdy wiary kształtuje się stopień akceptacji: wyższe wskaźniki osiągnęli respondenci z parafii podmiejskich i wiejskich niż z parafii wielkomiejskich i średnich miast. Różnice wskaźnikowe w poszczególnych typach parafii są wyższe przy wiedzy niż przy akceptacji tej prawdy wiary. Na podkreślenie zasługuje spory odsetek badanych, którzy nie wierzą w nieśmiertelność duszy. Jeszcze mocniej przemawia fakt występowania we wszystkich środowiskach sporego odsetka respondentów, którzy zajmują postawę wątpliwą i niezdecydowaną wobec tej fundamentalnej prawdy wiary (np. w parafiach wielkomiejskich 21,4%).

Analizowane badania wskazują, że struktura płci istotnie różnicuje stopień akceptacji tej prawdy wiary. Znacznie więcej ankietowanych kobiet wierzy w dogmat o nieśmiertelności duszy ludzkiej niż mężczyźni (np. w parafiach wielkomiejskich wierzy 74,8% kobiet i 65,2% mężczyzn; w parafiach podmiejskich 78,7% kobiet i 60,4% mężczyzn i w parafiach wiejskich 80,8% kobiet i 78,2% mężczyzn). Należy też dodać, że poziom akceptacji tej prawdy wiary kształtuje się na trochę wyższym poziomie, niż wiedza o tym dogmacie i to zarówno wśród kobiet jak i mężczyzn. Analiza akceptacji prawdy o nieśmiertelności duszy ludzkiej według wieku wskazuje na niższe wskaźniki młodego pokolenia. Najwyższe wskaźniki osiągnęli respondenci kategorii wiekowej 45—59 lat oraz 60 i więcej lat. Również analiza akceptacji tej prawdy wiary według wykształcenia odsłania najwyższy poziom u respondentów z podstawowym wykształceniem. W miarę wzrostu wykształcenia wzrasta odsetek ujawniających pewne wątpliwości i niezdecydowanie.

Dalsze pytanie dotyczy wiary w odkupienie ludzkości. Jakie są przekonania katolików w analizowanych środowiskach ilustruje następujące zestawienie.

Typ środowiska parafialnego a przekonania dotyczące odkupienia ludzkości (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię. Nie mam zdania
Parafie wielkich miast	81,6	4,8	12,8
Parafie średnich miast	86,3	3,7	8,7
Parafie małych miast	92,7	2,8	3,8
Parafie wiejskie	99,4	0,4	—

Okazuje się, że odsetki badanych akceptujących tę prawdę religijną są wysokie. Poza parafiami wielkomiejskimi są one nieco wyższe niż w przypadku wiary w bóstwo i człowieczeństwo Chrystusa. Być może osoby, które traktują Chrystusa tylko jako wybitnego człowieka, wierzą jednocześnie w dokonane przez Niego odkupienie ludzkości. Można w tym dopatrywać się niekonsekwencji związanej z mało refleksyjną, tradycyjną religijnością¹⁶¹. Brak jest danych do określenia zależności akceptacji tej prawdy wiary od płci, wieku i wykształcenia.

¹⁶¹ W. Piwowarski, *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym*, Warszawa 1977 s. 197.

d) Wiara w prawdy eschatologiczne

Ostatnia grupa twierdzeń odnosi się do prawd eschatologicznych. Podstawowym problemem w tym zakresie jest sprawa nagrody i kary po śmierci człowieka. Otrzymane wskaźniki przedstawia poniższe zestawienie.

Typ środowiska parafialnego a przekonania dotyczące nagrody i kary po śmierci człowieka (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię. Nie mam zdania	Wiedza poprawna o losach duszy po śmierci człowieka
Parafie średnich miast	76,9	11,2	16,9	54,3
Parafie małych miast	78,8	7,9	14,0	76,0
Parafie miejsko-wiejskie	75,5	7,3	16,1	76,6
Parafie podmiejskie	85,3	5,0	9,5	76,4
Parafie wiejskie	89,9	2,3	5,9	68,1
Parafie — PGR	95,8	1,1	1,9	—

Jak wynika z zestawienia, ponad $\frac{3}{4}$ badanych we wszystkich typach środowisk parafialnych akceptuje prawdę wiary dotyczącą nagrody i kary po śmierci człowieka. We wszystkich środowiskach respondenci osiągnęli wyższe wskaźniki akceptacji tej prawdy wiary niż odsetki wiedzy poprawnej o losach duszy po śmierci człowieka. Znacznie więcej respondentów wierzy w nagrodę lub karę po śmierci człowieka ze środowisk wiejskich niż miejskich. W porównaniu z wiarą w Trójcę Świętą czy wiarą w bóstwo Chrystusa wskaźnik wierzących w tę prawdę jest nieco niższy we wszystkich typach środowisk parafialnych.

Pomiędzy strukturą płci a akceptacją prawdy o nagrodzie lub karze po śmierci człowieka występuje pewna zależność statystyczna. Więcej kobiet niż mężczyzn akceptuje tę prawdę (np. w parafiach średnich miast wierzy 88,8% mężczyzn i 93,7% kobiet; w parafiach miejsko-wiejskich wierzy 60% mężczyzn i 76,3% kobiet, w parafiach wiejskich 88,8% mężczyzn i 89,6% kobiet).

W badaniach niektórych parafii poruszono problem istnienia piekła. Otrzymane na ten temat rezultaty omówimy poniżej.

Typ środowiska parafialnego a przekonania dotyczące istnienia piekła (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię. Nie mam zdania
Parafie wielkich miast	46,8	16,2	33,1
Parafie średnich miast	50,2	23,2	24,2
Parafie miejsko-wiejskie	72,0	9,4	16,2
Parafie podmiejskie	79,6	6,8	12,5
Parafie wiejskie	75,6	7,6	15,6

Przekonania dotyczące istnienia piekła osiągnęły niższe wskaźniki niż akceptacja wcześniej przedstawionych prawd. Przy akceptacji tej prawdy wiary zachodzi wyraźna zależność statystyczna od typu środowiska. Środowiska miejskie osiągnęły dużo niższe wskaźniki akceptujących tę prawdę wiary niż środowiska wiejskie. Podobnie niewierzących w istnienie piekła jest znacznie więcej w parafiach wielkich i średnich miast niż w parafiach podmiejskich i wiejskich. We wszystkich typach środowisk parafialnych jest dużo więcej wątpiących i nie posiadających swego zdania w sprawie istnienia piekła niż w innych, już omawianych prawdach wiary.

Pomiędzy strukturą płci a wiarą w istnienie piekła zachodzi we wszystkich typach środowisk parafialnych pewna zależność statystyczna. We wszystkich typach środowisk parafialnych odnotowano wyższe wskaźniki kobiet wierzących w istnienie piekła niż mężczyzn (w parafiach wielkich miast wierzy w istnienie piekła 44,3% mężczyzn i 51,3% kobiet, w parafiach miejsko-wiejskich 67,1% mężczyzn i 79,1% kobiet i w parafiach wiejskich 68% mężczyzn i 77,1% kobiet). Dla zmiennych wieku i wykształcenia brak jest danych.

Następną prawdą eschatologiczną, jaką uwzględniono w badaniach przekonania religijnych, jest stosunek respondentów do zmartwychwstania ciał. Wskaźniki akceptacji dogmatu o zmartwychwstaniu ciał kształtują się na znacznie niższym poziomie niż przekonania o nagrodzie i karze po śmierci człowieka, ale na wyższym poziomie niż wiara w istnienie piekła.

Typ środowiska parafialnego a przekonania dotyczące zmartwychwstania ciał (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię. Nie mam zdania	Wiedza poprawna o zmartwychwstaniu ciał
Parafie wielkich miast	59,9	13,8	23,6	37,7
Parafie średnich miast	65,2	17,1	26,3	43,4
Parafie małych miast	65,5	18,5	20,1	41,5
Parafie miejsko-wiejskie	66,3	12,6	18,6	51,4
Parafie podmiejskie	66,3	18,4	15,1	54,1
Parafie wiejskie	84,4	6,0	8,0	53,6
Parafie — PGR	71,2	10,3	17,8	—

Wyższe są wskaźniki akceptacji prawdy o zmartwychwstaniu ciał, niż wiedzy poprawnej o tym dogmacie. Respondenci środowisk wiejskich wykazali się wyższymi wskaźnikami tak w wierzy jak i akceptacji prawdy o zmartwychwstaniu ciał. Im bardziej heterogeniczne środowisko społeczne, tym niższy poziom wiedzy i afirmacji tej prawdy wiary.

Struktura płci różnicuje w sposób wyraźny przekonanie odnośnie zmartwychwstania ciał. We wszystkich typach środowisk parafialnych większą wiarą w tę prawdę religijną wykazały się kobiety niż mężczyźni (w parafiach wielkich miast w zmartwychwstanie ciał wierzy 55,1% mężczyzn i 63% kobiet, w parafiach średnich miast 69% mężczyzn i 78% kobiet, w parafiach miejsko-wiejskich 50,9% mężczyzn i 66,1% kobiet i w parafiach wiejskich 85,9% mężczyzn i 85,2% kobiet). Weryfikuje się także hipoteza o zależności wskaź-

ników akceptacji prawd religijnych od struktury wieku i wykształcenia. Przy akceptacji prawdy o zmartwychwstaniu ciał jest to bardziej wyraźna zależność niż przy innych prawdach religijnych. W parafiach wiejskich różnice wskaźnikowe są mniej ostre niż w pozostałych środowiskach parafialnych.

Należy stwierdzić, że akceptacja prawd eschatologicznych jest niezbyt wysoka, zwłaszcza w środowiskach miejskich. Wiele daje do myślenia fakt występowania sporego odsetka wątpiących, to jest mających trudności z pełną akceptacją tych prawd religijnych. Wątpiwości ich mogą wynikać z jednej strony z trudności zrozumienia tych prawd, a z drugiej, że dotyczą te prawdy życia konkretnych ludzi. Być może, że także duszpasterstwo zbyt mało zwracało uwagi na interpretowanie tych prawd.

III. WNIOSKI PASTORALNE

Nową wrażliwością na rolę i znaczenie ewangelizacji natchnął wszystkich w Kościele ostatni Sobór, synody biskupów a zwłaszcza Adhortacja Apostolska „*Evangelii nuntiandi*”¹⁶² i „*Catechesi tradendae*”. Te wielkie wydarzenia pobudzają Kościoły lokalne do refleksji nad tym, jak ewangelizować w warunkach współczesnych. Poszukiwanie przez Kościoły krajowe dróg i stosownych środków do ewangelizacji ich ludu nie odnosią skutku, jeżeli parafie nie będą wspólnotami wiary realizującymi wytyczne odnowy posoborowej. Parafia zmieni swój charakter z jednostki tylko administracyjnej w dynamiczny ośrodek ewangelizacyjny, jeżeli tylko jej prezbiterzy i wierni będą przejęci duchem misyjnym i zechcą doćnić rolę nauczania w budowaniu wspólnoty wiary. Dowartościowanie ewangelizacyjnego duszpasterstwa parafii jest konieczne, gdyż ona z natury swej jest miejscem przepowiadania Słowa Bożego i budowania wiary. Cały Lud Boży powinien być przekonany i dążyć do tego, aby parafia była środowiskiem dojrzewania wiary u członków lokalnej społeczności. Wiara bowiem jest fundamentem, na którym opiera się i z którego powstaje i rozwija się Kościół i liczne wspólnoty chrześcijańskie¹⁶³. W naszych czasach autentyczny Kościół i prawdziwe wspólnoty w nim buduje duch bratniej wspólnoty wiary, który — według Pawła VI — z jednej strony zanika, a z drugiej zaczyna się budzić¹⁶⁴.

1. WNIOSKI Z PRZEPROWADZONYCH ANALIZ

W świetle nauczania Kościoła współczesnego wspólnota parafialna, w której urzeczywistnia się Kościół, z istoty swej ukierunkowana jest na ewangelizację i głoszenie wiary. Parafia jak matka powinna pielęgnować wiarę i otaczać troską nauczanie prawd Bożych. W parafii bardziej niż gdzie indziej ewangelizacja powinna być nauczaniem, wychowaniem i szkołą życia chrześcijańskiego. Nauczanie parafialne powinno wzywać do wiary (por. KL 9) i wy-

¹⁶² Mamy tu zwłaszcza na uwadze Synody Biskupów poświęcone ewangelizacji, katechizacji i rodzinie chrześcijańskiej.

¹⁶³ Przemówienie Pawła VI podczas śródowej audiencji generalnej z 14 VII 1976. W: *Komisja Episkopatu do Spraw Duszpasterstwa Ogólnego. Program duszpasterski na rok 1977/78*, Warszawa 1977 s. 40.

¹⁶⁴ Tamże.

chowować do wspólnoty (DK 6). Wiara powstaje przez głoszenie Słowa i Słowem się karmi, dzięki wierze powstaje wspólnota wierzących (por. DK 4). Głosząc Ewangelię Kościół zachęca słuchających do wierzenia i wyznawania wiary (KK 17), przez to też wzrasta wspólnota wierzących (DK 4).

Z przedstawionych badań socjologicznych wynika, że zmienne: środowisko społeczne, płeć, wiek i wykształcenie różnicują, choć nie w jednakowy sposób, poziom wiedzy religijnej i akceptacji prawd wiary.

Biorąc pod uwagę łącznie wiedzę całkowitą i częściowo poprawną parafianie wiejscy osiągnęli w większości podstawowych prawd religijnych wskaźniki najwyższe. Dotyczy to tylko tego, co powszechne i ogólne w wiedzy religijnej. W prawdach katechizmowych, jak wiedza o św. Pawle czy znajomość imion ewangelistów, wskaźniki wiedzy parafian wiejskich są niższe niż parafian z innych środowisk parafialnych. Sytuacja ta może być uwarunkowana większą tradycją rodzinną, do której wchodzi również nauczanie podstawowych prawd wiary w domu, podczas gdy w dużym mieście większość rodzin kształcenie religijne ogranicza do katechezy parafialnej. Najniższe wskaźniki znajomości przede wszystkim podstawowych prawd wiary odnotowano w parafiach średnich miast. W tej kategorii jest kilka miast, które rozwinęły się po II wojnie światowej i dlatego tradycja nie spełnia w nich takiej roli, jak w pozostałych środowiskach. Dużą zależność statystyczną można odnotować pomiędzy strukturą płci a wskaźnikami wiedzy religijnej. Przy wszystkich niemal prawdach wskaźniki kształtują się na korzyść kobiet. Kobiety jako bardziej zaangażowane w proces religijnej socjalizacji rodziny zmuszone są do pogłębiania wiedzy religijnej w celu przygotowania dzieci do I Komunii św. Odnotowano także pewną zależność poziomu wiedzy religijnej od wieku i wykształcenia respondentów. Nie można jednak tej prawidłowości interpretować jednoznacznie.

Przeprowadzona analiza wskaźników wiedzy religijnej, obejmującej niektóre podstawowe prawdy wiary oraz kilka prawd katechizmowych, wskazuje na dość duże zróżnicowanie w skali wiedzy religijnej. Parafian tych można podzielić na cztery grupy. Pierwszą z nich stanowią katolicy, którzy posiadają wystarczającą wiedzę religijną w zakresie prawd wiary. Wiedzę tę można określić jako katechizmową, polega ona na znajomości formuł wyniesionych ze środowiska rodzinnego i parafialnego, bez dostatecznego pogłębienia. Drugą grupę stanowią respondenci, którzy posiadają wiedzę religijną „częściową”. Znają oni jedne prawdy wiary, ale nie znają innych lub podają niepełne formuły tych prawd, tłumacząc się najczęściej zapomnieniem. Trzecią grupę stanowią badani, którzy wykazali się wiedzą szczerkową lub nawet błędną. Do czwartej grupy należą respondenci, którzy nie mają prawie żadnej wiedzy religijnej.

Analiza materiału badawczego odsłoniła tendencję, że prawdy religijne, które życiowo niewiele od człowieka wymagają, były akceptowane w wyższym stopniu niż prawdy związane w jakimś stopniu z życiem człowieka. We wszystkich typach środowisk parafialnych występuje, choć nie w takim samym zakresie — grupa respondentów, którzy zdradzają wątpliwości lub negują wprost jedną lub więcej prawd wiary. Zjawisko to występuje w największym zakresie w parafiach wielkich i średnich miast. Z uwzględnianych w analizie zależności najmocniej na akceptację prawd wiary wpływa struktura płci. Wszystkie wskaźniki kształtują się na korzyść kobiet. Rozpiętość między wskaźnikami akceptacji poszczególnych prawd religijnych sięga czasem 20% na korzyść kobiet. Mężczyźni zaś przeważają w kategorii negujących

lub wątpiących w prawdy wiary. Wskazuje to, że mężczyźni w mniejszym stopniu liczą się z dogmatami Kościoła katolickiego, a co za tym idzie, także skłaniają się bardziej niż kobiety w kierunku tzw. religijności selektywnej. Pewną zależność odnotowano również między strukturą wieku a akceptacją prawd religijnych. Prawie we wszystkich prawdach wiary akceptacja wzrasta wraz z wiekiem. Kategorie wieku 18—24 i 25—44 lat osiągnęły najniższe wskaźniki akceptacji. Wskazuje to, że największe trudności w przyjęciu wszystkich prawd wiary wiążą się z rozwojem człowieka oraz tzw. wiekiem produkcyjnym. Respondenci wieku produkcyjnego pochłonięci są problemami codzienności, nie mają czasu, a może mają również małą potrzebę refleksji religijnej, w wyniku której mogłaby się łatwiej dokonać akceptacja wszystkich prawd religijnych. Akceptacja prawd religijnych maleje również wraz ze wzrostem wykształcenia. Respondenci z wyższym wykształceniem osiągnęli niższe wskaźniki niż ze średnim czy podstawowym.

Omawiane badania socjologiczne wykazały, że istnieje niższy poziom wiedzy religijnej niż akceptacji prawd wiary. Fakt występowania niższego poziomu wiedzy religijnej niż akceptacji prawd religijnych potwierdza tezę, jak się wydaje, że akceptacja prawd religijnych u badanych katolików nie zawsze płynie z przemyslenia, ale dokonuje się raczej pod wpływem oddziaływania środowiska rodzinnego i społecznego. Świadczy to także o słabości komponentu intelektualnego religijności.

2. POSTULATY PASTORALNE

Sygnalizowane już zmiany w religijności polskich parafian domagają się od duszpasterstwa większego skoncentrowania się na problemach ewangelizacji. Fakt istnienia ludzi dystansujących się od religii i Kościoła zmusza do poszukiwania adekwatnych metod ewangelizacyjnych. Mimo iż dystansujący się reprezentują zredukowaną postać chrześcijaństwa, nie mogą pozostawać na marginesie zainteresowań duszpasterskich¹⁶⁵. Duszpasterstwo związane tylko z wierzącymi i praktykującymi jest w obecnej sytuacji niepełną terapią pastoralną. W sytuacji pluralistycznego społeczeństwa duszpasterstwo osób uczestniczących w życiu i wierze Kościoła musi być uzupełnione oddziaływaniem duszpasterskim skoncentrowanym na tych, którzy pozostają w częściowym dystansie wobec wiary i Kościoła¹⁶⁶.

Największa użyteczność wspomnianych zmian wśród mężczyzn, młodzieży i osób w tzw. wieku produkcyjnym oraz wśród ludzi z wyższym wykształceniem wskazuje na potrzebę rozwijania duszpasterstwa specjalnego, które objęłoby swym oddziaływaniem wyżej wymienione kategorie ludzi. Fakt występowania najwyższych wskaźników respondentów z wątpliwościami albo negujących jedną lub więcej prawd wiary w parafiach wielkich i średnich miast zgłasza zapotrzebowanie na koncepcję duszpasterstwa adekwatnego do potrzeb społeczności miejskiej. Wymaga także przemyślenia koncepcja duszpasterstwa ludności zatrudnionej w PGR.

Dalszą sprawą jest uwrażliwienie dzisiejszego duszpasterstwa na komunikatywność i dostosowanie nauczania do potrzeb współczesnych. Nie można

¹⁶⁵ H. Wieh, *Kirchenfremde Christen. Anregungen und Hilfen für die Pastoral*, Würzburg 1984 s. 10—33.

¹⁶⁶ J. Mariański, *Kościół w społeczeństwie przemysłowym*, Warszawa 1983 s. 239—240.

w tym nauczaniu przemilczać prawd, które są tajemnicami szczególnie trudnymi do zrozumienia albo których słuchacze niezbyt chętnie słuchają. W nauczaniu trzeba kłaść nacisk nie tylko na intensywność, ale także na skuteczność nauczania. Chodzić powinno w nauczaniu nie tylko o informacje o prawdach wiary i faktach z życia Kościoła, ale o inicjację religijną prowadzącą do przemyśleń i zaangażowania religijnego. Ze względu na to, że wiele wątpliwości dzisiejszych ludzi odnosi się nie tylko do treści, ale także sposobu przekazywania wiary, przeto obecnie należy przekazywać nie tylko w co należy wierzyć, ale również dlaczego w to trzeba wierzyć. Należy więc przemyśleć sposoby nauczania, aby zapewnić przyjęcie wiary w sytuacji wzrostu krytycyzmu i konkurencji na „rynku światopoglądowym”. Niezrozumiałe jest, dlaczego w parafiach współczesnych prawie wcale nie głosi się kazań misyjnych. Mając na uwadze, że w Kościele współczesnym jest wiele osób, które nie są otwarte na chrześcijaństwo, taka forma nauczania okazuje się niemal koniecznością. Nie realizuje się tej formy przepowiadania, gdyż — jak się wydaje — wielu duchownych nie wie, jak przemawiać do ludzi dystansujących się. Trudność polega na tym, iż nie wiemy, do czego w ludziach dystansujących się od Kościoła i wiary odwołać się, jak nurtujące tych ludzi problemy poruszać, mimo że ci ludzie są w jakimś miejscu otwarci na orędzie zbawienia, zaniepokojeni wielu sprawami, czują się zapewne zagrożeni, w jakiś sposób zakwestionowani. Takie kazanie misyjne przedstawia nie system, ale wydarzenie zbawcze, które w swej istocie polega na tym, że Bóg udziela sam siebie w Jezusie Chrystusie. Takie kazanie prowokuje człowieka do spotkania z Bogiem. Odnowa funkcji nauczania wymaga, jak się wydaje, oprócz większego dowartościowania przepowiadania misyjnego, także ukierunkowania nauczania parafialnego na budowanie wspólnot, dowartościowanie katechizacji dorosłych, większe zaangażowanie laikatów i wychowania do wyboru na „rynku światopoglądowym”.

Wielu współczesnych ludzi przynależy do Kościoła, bo urodzili się w środowisku katolickim, znaleźli się w Kościele bez decyzji przynależenia do niego. Nie cenią oni niejednokrotnie tej przynależności i dlatego, gdy zjawia się pierwsze trudności, to często od tego czasu pozostają w dystansie do Kościoła. Są także tacy, którzy traktują Kościół jako pewnego rodzaju „ojczyznę duchową”; w nim się urodzili i w nim chcą umrzeć. W rzeczywistości wszystkim tym ludziom brakuje istotnego przeżycia, jakim jest inicjacja chrześcijańska. Zaraz po urodzeniu otrzymali chrzest, potem zgodnie z wymogami tradycji byli u I Komunii św. i przyjęli sakrament bierzmowania. Spełniwszy te wymogi nie nabrali przekonania o potrzebie życia chrześcijańskiego oraz odpowiedzialności za Kościół i parafię. Ci ludzie nie dokonali nigdy wyboru, aby być chrześcijanami. Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej traktowali jako praktyki, które należy spełniać w pewnych okresach życia. Wydaje się, że zmiany takiej sytuacji należy szukać w funkcji reewangelizacyjnej parafii. Ta reewangelizacja powinna dokonywać się w trzech płaszczyznach. Są to wiara, kult i świadectwo życia chrześcijańskiego. Wydaje się, że parafia może tę funkcję spełnić poprzez katechumenat parafialny jako podstawową formę inicjacji chrześcijańskiej. Katechumenat jako formę opieki roztaczanej nad niedojrzalymi w wierze należy uznać za stałą funkcję Kościoła i parafii. Należy tylko dostosować katechumenat do potrzeb współczesnych; chodzi tu o pewną adaptację form przy zachowaniu elementów istotnych i niezmiennych.

Przekonania, postawa i wzory zachowań człowieka są w dużej mierze formowane przez środowisko i dlatego jednostka potrzebuje chrześcijańskie-

go otoczenia, jeżeli ma żyć na co dzień po chrześcijańsku. Czynniki środowiskowe bowiem bardziej niż instytucjonalne są elementami tego wzrostu i dlatego podstawową troską duszpasterstwa parafialnego powinno być tworzenie takich środowisk chrześcijańskich, a nie tylko reformowanie instytucji. Ponieważ coraz mniej chrześcijan styka się z takimi środowiskami, stąd zadaniem parafii jest wspieranie, pobudzanie inicjatywy i koordynowanie małych grup religijnych istniejących na terytorium parafialnym. Chodzi o tworzenie wiernym środowisk, w których chrześcijaństwo będzie otwarcie akceptowane i wyrażane, w którym chrześcijanin znajdzie wsparcie i zrozumienie dla swoich potrzeb religijnych. Każdy człowiek ma kontakt z wieloma środowiskami. Chodzi o to, aby przynajmniej jedno z nich było środowiskiem chrześcijańskim.

Radykalne przekształcenia w strukturze współczesnego życia warunkują głęboko sięgające zmiany w zakresie funkcji i form działania Kościoła i są wezwaniem do rewizji dotychczasowych form oddziaływania duszpasterskiego. Nowe uwarunkowania domagają się modyfikacji rozwiązań duszpasterskich i innego rozkładu akcentów w tej działalności. W procesie przeobrażeń religijnych i społecznych parafia nie może odgrywać roli bierno-dostosowawczej, ale dynamicznej. Może ona to zrealizować, jeżeli sama będzie autentyczną wspólnotą ludzi wierzących. Do realizacji tego wymaga się od parafii odnowy nie tylko tradycyjnie pełnionych funkcji, ale także wprowadzenia i zaktywizowania funkcji nowych, będących konsekwencją współczesnych potrzeb i uwarunkowań.

Wieloletni widzenie, gdy uważałem się za „wieloletniego” w dyskusjach Soboru pojęcie „wspólnota” wypełnione jest treścią teologiczną. Na wskazywanie tego L. Halber, gdy stwierdza (być może nawet z wyjątkiem) że w dyskusjach teologicznych termin, o którym mowa, pojawia się bardzo często, lecz bez sprecyzowanego znaczenia i dopiero socjologowie starają się podać jego i związku (...) definicję. Wspólnota jest „zjednoczeniem uczucia i myśli, tradycji i zaangażowania, uczestnictwa i obywatelstwa” (zob. np. R. Nisbet oraz dodaje, że określone miejsce, religia, naród, rasa, zajęcie lub kraj „mogą skonkretyzować wspólnotę lub nadać jej wyraz symboliczny. Jej pierwowzorem z punktu widzenia historycznego i zarazem symbolicznego jest rodzina”¹).

Cel specyfikujący wspólnotę uczniów Pana ukazuje Modlitwa Arcekapłanowska. Nie bez znaczenia jest, że Chrystus wypowiedział ją podczas Ostatniej Wieczerzy: „A nie tylko za nami proszę, ale i za tymi, którzy dojdą do słowa będą wierzyć we Mnie, aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty, Ojciec, we Mnie, a Ja w Tobie, aby i oni stanowili jedno w nas” (J 17,20).

W każdym czasie istnienia Kościoła zasadne jest pytanie: „czy jest On wspólnotą?” i „jaka?”. Zarówno bowiem grzech Kościołowi niebezpieczeństwem przybrania formy w których w sposób spontaniczny czy zaborowości istnienia. Ustawnym zadaniem chrześcijan jest uczyć się wiary Chrystusowi, że wspólnota, której obrazem naszym jest parafia. Ostatniej Wieczerzy jest fundamentem i

¹ R. Nisbet, *Formy społeczne: powstanie i przemiany*, tłum. J. K. K. K. K., Warszawa 1963, s. 372.

² Zob. KL 31, 41.

³ Zob. np. *Mały Słownik języka polskiego*, red. H. Skarżyński, Warszawa 1963, s. 323; 327; 312.

⁴ Nota Sturgii w zesp. *Wspólnota parafialna*, W. W. Instytut Teologiczny, Warszawa, red. B. Bętko, Warszawa 1963, s. 132. Zob. także K. Halber, H. Vorgrimler, *Przeobrażenie Kościoła katolickiego*, Paris 1970, s. 79-80. Autorytet słownika podaje jedynie pojęcie ogólne wspólnoty i pojęcie Loozificzne.